

Koncepce zločinu genocidia a ozbrojený konflikt na Ukrajině

Josef Mrázek*

Abstrakt: Hlavním cílem článku je analýza vzájemných obvinění ze spáchání genocidy za ozbrojeného konfliktu na Ukrajině na základě Úmluvy o genocidii z roku 1948 a vydání předběžných opatření MSD v dané kauze (Ukrajina v. Ruská federace). Jiné kauzy vztahující se k článku IX Úmluvy a přijetí předběžných opatření jsou rovněž zmíněny, včetně odmítnutí MSD přijmout předběžná opatření v souvislosti s bombardováním FRJ silami NATO po 24. březnu 1999 nebo obvinění Jugoslávie (Srbsko a Černá Hora) ze strany Bosny a Hercegoviny v roce 1993, jurisdikce ICTR nad zločiny genocidia a dalších kauz. Článek ve stručnosti pojednává o historii a definování genocidy, problémech její interpretace a výhrad k Úmluvě nebo o některých nedostatečích definice a trestního postihu. Genocida je autonomním zločinem mezi zločiny proti lidskosti, který ke svému vzniku vyžaduje dva konstitutivní prvky, spočívající na existenci objektivního a zejména subjektivního faktoru (*actus reus* a *mens rea*). Genocida je též zločinem podle mezinárodního obyčejového práva a představuje imperativní normy (*jus cogens*) mezinárodního práva. Tento zločin byl např. zakotven i v Římském statutu Mezinárodního trestního soudu (ICC). Vedle individuální trestní odpovědnosti existuje za spáchání genocidy a jiných mezinárodně protiprávních činů i odpovědnost států.

Klíčová slova: genocida, Mezinárodní soudní dvůr, Ukrajina, holocaust, ICTY, výhrady, ozbrojený konflikt

Úvod

Dne 23. února 2022 oznámil prezident Ruské federace V. Putin zahájení „speciální vojenské operace“ na Ukrajině s cílem zabránit „genocidě“ ruského obyvatelstva a likvidovat „neonacismus“. Dne 24. února 2022 došlo k invazi ruských jednotek na Ukrajinu. Této agresi předcházelo dne 21. února uznání tzv. Doněcké republiky a Luhanské republiky Ruskou federací. Situací se zabývala i Rada bezpečnosti OSN. Podle návrhu rezoluce měla Rada odsoudit agresi a Ruská federace měla úplně a bezpodmínečně stáhnout své vojenské jednotky z území Ukrajiny, jakož i zrušit okamžitě rozhodnutí o uznání obou vyhlášených „republik“. Návrh rezoluce získal podporu 11 členů Rady. Rezoluce byla vetována Ruskem. Čína, Indie a Spojené arabské emiráty při hlasování abtentovaly.¹ Situací se následně zabývalo VS OSN, které 2. března² přijalo rezoluci vyzývající ke stažení ruských vojsk z území Ukrajiny a odsoudilo porušení její územní celistvosti a nezávislosti. Pro rezoluci hlasovalo 141 zemí, 35 zemí se zdrželo a proti rezoluci hlasovaly pouze Ruská federace, Bělorusko, Eritrea, Sýrie a Severní Korea. Rezoluce RB 2623 byla mimořádně krátká. Omezila se pouze na výzvu ke svolání mimořádného zasedání VS OSN z důvodu nedostatku jednomyslnosti stálých členů RB, který zabránil RB v plnění její základní odpovědnosti při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti.

* JUDr. Josef Mrázek, CSc., vědecký pracovník Ústavu státu a práva Akademie věd ČR, v. v. i., Praha, Česká republika. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5574-0810>. Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

¹ O svolání mimořádného zasedání RB požádaly 22. února 2022 Ukrajina, USA, VB, Irsko, Mexiko a další vlády. RB přijala rez. 2623 jako Doc.S/RES/2623 (2022): Calls Emergency special session of the General Assembly on Ukraine Crisis.

² Doc. A/RES/ES-11/1, 2 March 2022.

Dne 26. února 2022 podali zástupci Ukrajiny žádost k Mezinárodnímu soudnímu dvoru (MSD) o vydání předběžného opatření proti Ruské federaci (RF) ve sporu ve věci interpretace, aplikace nebo plnění Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia.³ Ukrajina předložila tuto žádost s jasným vědomím, že RF i Ukrajina jsou stranami této Úmluvy, která označuje genocidium za „zločin podle mezinárodního práva“ (*a crime under international law*), zavazuje smluvní strany zabránit zločinu genocidia a trestat jeho spáchání. Je nepochybné, že smyslem a účelem ukrajinské žádosti bylo přivést ozbrojený konflikt s RF před MSD, neboť jiná mezinárodní soudní jurisdikce pro tento případ dosud neexistuje. Ani Ukrajina ani RF nejsou stranami Římského statutu Mezinárodního trestního soudu (MTS). Kromě toho je RF stálým členem RB OSN s právem veta a zřízení speciálního trestního tribunálu by s jistotou vetovala.

Žádost Ukrajiny k MSD odmítla důvody uváděné prezidentem RF V. Putinem pro podniknutí „*special military operation*“ proti Ukrajině. Patří k nim tvrzení o nutnosti „*zastavení genocidy milionů lidí*“, kteří žijí v Luhanské a Doněcké oblasti Ukrajiny (oblasti označované též jako Donbas). V žádosti je citován výrok prezidenta RF o nutnosti „*ochrany lidí, kteří již osm let čelí ponižování a genocidii páchanému kyjevským režimem*“.⁴

Ozbrojený konflikt na Ukrajině a ingerence MSD vzhledem ke všem okolnostem znovu vyvolaly otázku, co je předmětem zločinu genocidia a jaké objektivní i subjektivní znaky musí být naplněny pro jeho spáchání. S tím pochopitelně souvisí i otázka interpretace Úmluvy, včetně uplatněných výhrad. Vyskytly se i kritické připomínky nebo i návrhy dodatků k samotné Úmluvě. Důležitým problémem, který se snaží tento článek posoudit, je přístup MSD k řešení předběžných opatření na žádost jednotlivých států. Již existující praxe není přitom zcela jednotná a jednoznačná. Označení určitého destruktivního jednání za zločin genocidia znamená v obecném povědomí klasifikovat tento čin za nejhorší, nejdopornější a nejdopudivější mezinárodní zločin. Obvinění státu z genocidia a označení za „genocidní stát“ (*genocidal state*) ze strany mezinárodního společenství má nepochybně vliv na mezinárodní postavení takového státu a jeho mezinárodní styky. MSD při vědomí závažnosti zločinu genocidia dokonce prohlásil, že jeho zákaz je „*závažný pro státy i bez jakéhokoliv smluvního závazku*“ a „*o jeho charakteru jako jus cogens nemůže být pochyb*“.⁵ Klíčovým instrumentem pro právní posouzení zločinů genocidia je nepochybně samotná Úmluva o zabránění a trestání zločinů genocidia, přijatá VS OSN 9. prosince 1948, především jako reakce na hrůzy holocaustu, která vstoupila v platnost 12. ledna 1951.⁶ Preambule Úmluvy připomíná rezoluci VS OSN č. 96/I z 11. prosince 1946, která prohlásila genocidium za „zločin podle mezinárodního práva“.

Dříve než přejdeme k rozboru ozbrojeného konfliktu a problému genocidia na Ukrajině, chtěli bychom provést alespoň částečnou právní analýzu pojmu a obsahu zločinu „genocidia“ (viz český překlad Úmluvy) či „genocidy“ (běžně používaný ekvivalent). Nemůže být pochyb o tom, že obvinění z genocidy má často i silný politický nebo ideologický

³ Request for the Indication of Provisional Measures Submitted by Ukraine. In: *icj-ij.org* [online]. [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.icj-ij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-WRI-01-00-EN.pdf>>.

⁴ Ibidem, s. 1; K projevu prezidenta Putina viz Address by the President of the Russian Federation of 24 February 2022. In: *en.kremlin.ru* [online]. 24. 2. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67843>>.

⁵ ICJ Reports 1951, Reservation to the Genocide Convention, s. 23.

⁶ UNGA Res.260A (III). Text Úmluvy viz UNTS, Vol. 78, s. 278. Český text viz Vyhláška 32/1955 Sb., též MRÁZEK, J. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, s. 172.

podtext. Bohužel v mezinárodním životě dochází často k rutinnímu obvinění protivníka z genocidy z úst vojenských a politických představitelů. Proto se občas oprávněně setkáváme s varováním odborníků na mezinárodní právo a jejich výzvami k „opatrnosti“ při používání výrazu „genocida“. Poukazuje se např. na nerozlišující a rozšiřující použití tohoto pojmu, který má pak za následek ztrátu jeho normativní a evokativní síly.⁷

Výrazný politický akcent měl např. tzv. Russelův tribunál v letech 1966–1967, který jednoznačně označil USA za pachatele genocidy ve Vietnamu. Tento tribunál označený též jako Tribunál pro válečné zločiny nebo též *Russel–Sartre Tribunal* byl organizován nositelem Nobelovy ceny míru britským filozofem Bernandem Russelem a francouzským filozofem Jean-Paul Sartrem.⁸ Markantním příkladem pak může být v našem případě i obvinění Ukrajiny z páchání zločinu genocidia na ruském obyvatelstvu na Ukrajině v prezentaci prezidenta RF.⁹

Někdy je poměrně obtížné prokázat, zda konkrétní činy naplňují skutkovou podstatu genocidia. Snahy o přesnější vymezení předmětu tohoto zločinu však existují. Přispěly k tomu četné výhrady signatářů, jakož i dlouhodobé váhání států s ratifikací nebo přistoupením k Úmluvě, včetně velmocí. O určité komplikovanosti pojetí genocidy svědčí mimo jiné např. i přístup amerického prezidenta Joea Bidena. Prezident nejprve označil ukrutnosti na Ukrajině za genocidu, později však svůj výrok korigoval, že rozhodnutí, zda jde o genocidu, „přenecháme právníkům“.¹⁰

1. Historie zločinu genocidia

Pojem „genocidia“ vznikl v roce 1944 spojením řeckého slova „*genos*“ ve smyslu „klan“ či „rodina“ a latinského výrazu „*occidio*“ ve významu „úplné zničení“ či „vyhlazení“. Jako autor pojmu „genocide“ je uváděn polský právník R. Lemkin (1900–1960), který již v roce 1933 vyzýval ke svolání mezinárodní konference k přijetí úmluvy „zakazující masové popravy“. Návrh na uznání exterminace rasových, náboženských nebo sociálních skupin jako „zločinu proti právu národů“ (*Delictum ius gentium*) byl předložen na Páté mezinárodní konferenci o unifikaci trestního práva v Madridu v roce 1933.¹¹ V roce 1945 Mezinárodní vojenský tribunál (MVT) v Norimberku vymezil vedle zločinů válečných i zločiny proti

⁷ Srov.: „There are, then, good reasons for case in the application of the label ‘genocide’ in respect to a country activities.“ KOSKENNIEMI, M. Evil Intentions or Vicious Acts? What is prima facie evidence of genocide? In: TUPAMÄKI, M. (ed.). *Liber Amicorum Bengt Broms*. Helsinki: Finnish Branch of the International Law Association, 1999, s. 183.

⁸ KREVER, T. Remembering the Russell Tribunal. *London Review of International Law*. 2017, Vol. 5, Iss. 3, s. 483–492. ZUNINO, M. Russel Tribunal. In: *Max Planck Encyclopedia of International Law*. 2022. Existoval i Russelův tribunál pro genocidu a válečné zločiny v Kašmíru, který zasedal ve dnech 17.–19. prosince 2021 v Sarajevu (Bosna a Hercegovina). Též je možné zmínit Russelův tribunál pro Palestinu, který se zabýval zločiny apartheidu v r. 2012.

⁹ Prezident V. Putin označil situaci na Donbasu ve svém vystoupení dne 21. února 2022 jako „horror and genocide, which almost 4 million people are facing“. Address by the President of the Russian Federation of 21 February 2022. In: *en.kremlin.ru* [online]. 21. 2. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67843>>.

¹⁰ LIPTAK, K. J. Biden calls atrocities in Ukraine a “genocide for the first time“. In: *CNN politics* [online]. 12. 4. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://edition.cnn.com/2022/04/12/politics/biden-iowa-genocide/index.html>>. Později však uvedl: “We’ll let the lawyers decide, internationally whether or not it qualifies [...]“. Dostupné z: <<https://www.politico.com/news>>.

¹¹ OSMANČZYK, E. J. Genocide. In: MANGO, A. – OSMANČZYK, J. E. (eds). *Encyclopaedia of the United Nations and International Agreements*. Vol. 2. London: Routledge, 2003, s. 789–792. LEMKIN, R. Genocide: A New International Crime. *RIDP*. 1946, Vol. 17, s. 360–370.

lidskosti, pokud byly spáchány ve spojitosti se zločiny proti míru nebo zločiny válečnými. MVT v Norimberku soudil i „pronásledování“ (*persecution*) Židů a politiku jejich „exterminace“. Čl. 6(c) Statutu MVT výslovně zmiňoval i pronásledování z „*politických, rasových nebo náboženských důvodů*“, což naplňuje nepochybně objektivní a vzhledem k okolnostem i subjektivní stránku genocidia.¹²

Mezi případy genocidia od počátku minulého století jsou např. uváděny: nacistický holocaust v Evropě; německý masakr národů Herero a Namo v německé jihozápadní Africe (koloniální válka 1904–1908); masakr Arménů ze strany Otomanské říše (1915–1916); ukrajinský pogrom Židů (1919); masakr kmene Huto kmenem Tutsi v Burundi (1965 a 1972); paraguayský masakr indiánů Aché (též Quayki) před rokem 1974; masakr spáchaný Rudými Khméry v Kambodži (1975–1978); zabíjení nemuslimské náboženské komunity Báhá'í (druhé největší náboženství v Iránu).¹³ Předchozí zpravodaj N. R. Ruhaskyanski v první verzi své zprávy zařadil mezi historické případy genocidy genocidiem Arménů. V druhé verzi však pod tlakem Turecka tuto zmínku vypustil s tím, že zatímco holocaust je obecně jako genocida uznáván, v případě arménské genocidy tomu tak není. Vypuštění tohoto případu podpořil pouze jeden člen subkomise. Jiný člen naopak kritizoval, že zpráva nezahrnula genocidu Palestinců (*genocide of Palestinians*).¹⁴

Historie genocidy ve smyslu záměrné destrukce určitých lidských skupin, bez ohledu na její pojmenování, je mnohem staršího data. Před první světovou válkou jsou genocidní projevy politiky spojovány s expanzí evropských koloniálních mocností v Africe, Asii, Americe i Austrálii. Sám R. Lemkin se genocidou zabýval nejen v případě holocaustu Židů, nýbrž právě i v souvislosti s koloniální politikou vůči původnímu obyvatelstvu a zabíráním jeho území. Podle Lemkina má „koloniální genocida“ dvě fáze: první spočívá v destrukci nacionálního charakteru potlačované skupiny, druhá pak ve vnučení způsobu života kolonizátorů.¹⁵ V poměrně rozsáhlé literatuře se setkáváme s pojmy „kulturní genocida“, „koloniální genocida“, „genocida původního obyvatelstva“ (*genocide of indigenous or native people*). Kulturní genocida je někdy nazývána i etnicidou. Sám Lemkin nazýval kolonialismus „vnitřně“ (*intrinsically*) genocidním.¹⁶

Za klasický případ genocidia se běžně označuje násilná politika osmanské říše, zaměřená na exterminaci Arménů. Poukazuje se však na to, že tato politika směřovala i vůči Asyřanům, Aramejcům a Řekům, jakož i vůči méně známým etnickým skupinám v letech 1913 až 1923. Jedná se o období po turecké revoluci v roce 1908, faktický kolaps osmanské říše (1918) až po vznik Turecké republiky v roce 1923. Cílem tureckých snah bylo vytvoření moderního tureckého muslimského národního státu, který by nahradil multietnický

¹² Viz Judgement of the International military tribunal for the trial of German major war criminals (with the dissenting opinion of the Soviet member) Nuremberg, 30th September and 1st October 1946. London: His Majesty's Stationery Office, s. 62, 64.

¹³ Tento výčet přednesl na zasedání dřívějšího Podvýboru OSN pro diskriminaci a menšiny v Ženevě v srpnu 1985 zpravodaj B. Whitaker z VB. Řada členů podvýboru s tímto širším výčtem nesouhlasila; viz SWEENEY, J. – OLIVER, C. T. – LEECH, N. E. (eds). *The International Legal System*. New York: The Foundation Press, 1988, s. 625. Zprávu B. WHITEKERA viz Doc. R/CN.4/Sub.2/1985/6, 2 July 1985.

¹⁴ Doc. E/CN.4/Sub.2/416, 4 July 1979.

¹⁵ Srov.: „*Genocide has two phases: one, destruction of the national pattern of the oppressed group; the other the imposition of the national pattern of the oppressor.*“ LEMKIN, R. *Axis Rule in Occupied Europe*. Washington, DC: Carnegie Council, 1944, s. 79. Citováno v McDONNELL, M. A. – MOSES, A. D. R. Lemkin as historian of genocide on the Americas. *Journal of Genocide Research*. 2005, Vol. 7, No. 4, s. 501.

¹⁶ The Encyclopedia of World Problems and Human Potential. UIA. Dostupné z: <<http://encyclopedia.uia.org/problems>>.

a multireligiózní osmanskou říši. Toto období bylo na jedné straně poznamenáno formováním tureckého národního vědomí a na straně druhé, bohužel, masivním útlakem a ničtím křesťanského obyvatelstva. Zločiny osmanské říše představují masovost vyhlazování vlastního obyvatelstva.¹⁷

Řekové se dovolávají genocidy řeckého obyvatelstva na základě systematického vyvražďování před první světovou válkou a po ní (1914–1922). Tato exterminace je kladena za vinu dvěma nástupnickým vládám (*successive governments*) osmanské říše, a sice Výboru jednoty a pokroku a poněkud překvapivě i straně Turecké nacionální hnutí zakladatele moderního tureckého státu Mustafy Kemala Atatürka. Genocida podle Řeků zahrnovala masakr, nucené deportace, pochody smrti, bojkot, znásilňování, nucenou konverzi k islámu, popravy, ničení křesťanských kulturních, historických a náboženských památek. Podle různých pramenů se uvádí až jeden milion obětí. Údajně již i za vlády Atatürka (1923) došlo k vypálení kosmopolitního města Smyrna (dnes Izmir) a vyhnání zbytku Řeků z Turecka.¹⁸

Řada evropských a dalších zemí po více než 100 letech odsoudila genocidium Arménů. Dne 24. dubna 2021 např. prezident USA prohlásil, že masové zabíjení a deportace odhadem jednoho a půl milionu Arménů v Turecku v roce 1915 představuje genocidium.¹⁹ Generace Arménů si každoročně připomínají tuto událost jako „*Armenian Genocide Remembrance Day*“. Pojem „genocida“ se na počátku dvacátého století ještě nepoužíval. Je zřejmé, že odsouzení hrůz páchaných na Arménech po uplynutí jednoho století má především morální aspekt s dopadem na historii a mezinárodní reputaci Turecka, zejména v oblasti lidských práv. Nelze ani přehlédnout dopady těchto zločinů na život arménského národa. Reakce Turecka na toto uznání genocidy byla vždy velmi negativní z politických i právních důvodů. Otázka možných reparací nebo alespoň přiznání genocidy ze strany Turecka zůstává zatím nereálná.

Zahraniční výbor české Poslanecké sněmovny odsoudil relativizování a popírání genocidy Arménů v osmanské říši ve svém Usnesení č. 76 dne 14. 4. 2015. Do roku 2022 uznalo arménskou genocidu více než třicet států.²⁰

2. Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia

Úmluvu o genocidii ratifikovalo nebo k ní přistoupilo do roku 2022 více než 120 států.²¹ V čl. I strany potvrdily, že genocidium „*spáchané v míru nebo za války*“ je „*zločinem podle mezinárodního práva*“ a státy se zavazují mu zabránit a trestat je. Činy představující

¹⁷ MEICHANETSIDIS, V. Th. The Genocide of Greeks of the Ottoman Empire, 1913–1923. *A Comprehensive Overview Genocide Studies International*. 2015, Vol. 9, No. 1, s. 104–173.

¹⁸ Greek Genocide Resource Venter, Hellenic News 2020. Viz též MEICHANETSIDIS, V. Th. *The Genocide of Greeks of the Ottoman Empire, 1913–1923*, s. 173.

¹⁹ Viz blíže: Why Biden's Recognition of the Armenian Genocide is Significant? Biden recognises Armenian genocide. In: *thenationalnews.com* [online]. 25. 4. 2021 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.thenationalnews.com>>; Biden remembers Armenian genocide with seeming nod to Ukraine. Srov: „*On April 24, 1915, Ottoman authorities began persecuting Armenians by arresting and then deporting community leaders in Constantinople. The Persecution continued through 1917 and didn't fully end until the demise of the once – mighty Ottoman Empire at the end of World War.*“ Prezident Biden uvedl, že 1,5 milionu Arménů bylo systematicky zavražděno. Dostupné z: <<https://www.thenationalnews.com>>.

²⁰ Země, které uznaly arménskou genocidu: Argentina, Rakousko, Belgie, Bolívie, Brazílie, Kanada, Chile, Kypr, České republika, Dánsko, Francie, Německo, Řecko, Itálie, Litva, Lotyšsko, Libanon, Lucembursko, Nizozemsko, Paraguay, Polsko, Portugalsko, Rusko, Slovensko, Švédské, Švýcarsko, Sýrie, Vatikán, Venezuela, USA, Uruguay.

²¹ Viz pozn. č. 6.

genocidium jsou definovány v čl. II jako činy spáchané „v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou“. Mezi tyto činy podle článku II patří:

- a) usmrcení příslušníků takové skupiny;
- b) způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny;
- c) úmyslné uvržení kterékoliv skupiny do životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení;
- d) opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině zabránilo rození dětí;
- e) násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.

Je přitom zřejmé, že klíčovým faktorem pro označení těchto zločinů je ve smyslu čl. II Úmluvy citovaný „úmysl“. Za „*takové trestné činy*“ jsou v čl. III označeny:

- a) genocidium;
- b) spolčení k spáchání genocidia;
- c) přímé a veřejné podněcování ke spáchání genocidia;
- d) pokus o spáchání genocidia;
- e) účastenství na genocidiu.

V čl. V se smluvní strany zavázaly učinit nutná vnitrostátní opatření, aby zajistily účinnost Úmluvy, včetně trestů. Podle čl. VI osoby obviněné z genocidia mají být souzeny soudy toho státu, na jehož území byl zločin spáchán (teritoriální princip), nebo takovým mezinárodním trestním soudem, který může být příslušný pro smluvní strany, jež uznaly jeho pravomoc. Čl. VII zdůrazňuje, že zločiny genocidia vypočtené v čl. III nelze považovat pro účely extradice za zločiny politické. Úmluva v čl. VIII opravňuje smluvní strany požádat příslušný orgán OSN, aby učinil nezbytná opatření k zabránění a potlačení genocidia a ostatních zločinů uvedených v čl. III. Dalším klíčovým ustanovením i z hlediska ozbrojeného konfliktu mezi RF a Ukrajinou je čl. IX. Podle tohoto článku se spory smluvních stran týkající se výkladu provádění nebo plnění Úmluvy, včetně sporů týkajících se „odpovědnosti státu za genocidium“, předkládají na žádost některé sporné strany MSD. Úmluva vychází z principu teritoriální jurisdikce (čl. VI) a nikde nezmiňuje výslovně principy jurisdikce „univerzální“. Nemůže být však pochyb o tom, že státy mohou genocidium ve svém zákonodárství podřídit principu „univerzality“, jako je tomu v případě válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Ostatně zločin genocidia je nutno chápat jako zvláštní kategorii zločinů proti lidskosti.²²

Komise pro mezinárodní právo již v roce 1954 zahrнула činy státních orgánů nebo soukromých osob spáchané v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou do *Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva*.²³ Rozlišování zločinů podle mezinárodního práva a zločinů proti mezinárodnímu právu, jak to činí stať H. H. Jeschecka, je významově problematické,²⁴

²² CASSESE, A. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 252.

²³ Viz *Kodex zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva*, MRÁZEK, J. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*, s. 45.

²⁴ JESCHECK, H. H. Genocide. In: *Encyclopedia of Public International Law*. Vol. 11. Amsterdam: North-Holland, 1995, s. 542.

neboť např. zločiny proti lidskosti jsou zároveň i zločiny podle mezinárodního práva nebo prostě „mezinárodními zločiny“. Je vhodné připomenout, že Mezinárodní trestní soud (MTS) je podle svého Římského statutu oprávněn stíhat vedle zločinů proti lidskosti, zločinů válečných i zločiny genocidia a agrese.²⁵ Římský statut v čl. 5 vymezuje zločiny spadající do jurisdikce MTS. Na prvním místě je uveden zločin genocidy, následují zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese. V čl. 6 „Genocida“ se uvádí:

Pro účely tohoto Statutu se „genocidou“ rozumí kterýkoliv z níže uvedených činů spáchaný v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu:

- a) usmrcení příslušníka takové skupiny;
- b) způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch;
- c) úmyslné uvedení kterékoliv skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit jejich úplné nebo částečné fyzické zničení;
- d) opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí;
- e) násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.²⁶

Z hlediska vnitrostátního stíhání zločinů proti lidskosti a genocidia je vhodné zmínit alespoň proces proti A. Eichmannovi s jeho významným podílem na exterminaci Židů. Eichmann byl unesen Izraelci z Argentiny a postaven před Okresní soud v Jeruzalémě na základě zákona o potrestání nacistů a jejich spolupracovníků, přijatého poté, co se Izrael konstituoval ve stát. V sekci zákona 1(a) se uvádělo, že osoba, která spáchala některý z uvedených činů zaměřených na fyzickou likvidaci, se dopustila zločinu proti židovskému lidu (*against the Jewish people*). Soud svou jurisdikci založil na konstatování, že zločiny proti lidskosti představují „*delicta juris gentium*“, u nichž lze obecně uplatnit „*univerzální jurisdikci*“. Izraelský zákon, podle něhož byl Eichmann stíhán a 31. 5. 1962 popraven, definoval zločiny proti židovskému lidu především jako činy zaměřené na jeho fyzickou likvidaci. Soud provedl i srovnání zločinů podle zákona o potrestání exterminace Židů se zločinem genocidia.²⁷

Poměrně zvláštním pojetím genocidia je pojednání německého profesora H. H. Jeschecka v *Encyklopedii mezinárodního práva*, který vedle „*hrůzostrašné zkušenosti*“ ze zničení „*velké části evropského Židovství*“, označuje za genocidium i „*vyhnání*“ (*expulsion*) Němců a osob německého původu z „*bývalých východních provincií Německa a východních i jihovýchodních evropských zemí*“.²⁸ Finský profesor mezinárodního práva M. Koskenniemi označil toto hodnocení Jeschecka za „*znepokojivý příklad*“ (*disturbing exam-*

²⁵ MRÁZEK, J. International Criminal Court, War Crimes and Crimes against Humanity. In: ŠTURMA, P. (ed.). *The Rome Statute of the ICC at the Twentieth Anniversary*. Leiden – Boston: Brill – Nijhoff, 2019.

²⁶ Český text Římského statutu viz 84/2009 Sb. m. s. Účastníci Statutu od listopadu 2019 je 123 států.

²⁷ Note on the Eichmann Trial. In: STEINER, H. J. – VAGTS, D. F. *Transnational Legal Problems*. New York: The Foundation Press Mineola, 1986, s. 842–845. Na porušení své suverenity při únosu Eichmanna si Argentina stěžovala RB OSN. RB uvedla, že bylo v zájmu lidu všech zemí přivést Eichmanna před justici za činy, z nichž byl obviněn. Pokud by však takové činy opakovaly, mohly by podle RB ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost. RB zároveň Izrael vyzvala, aby poskytla přiměřené reparace k obnovení přátelských vztahů mezi oběma zeměmi. Izrael se omluvil.

²⁸ Srov.: “[...] the expulsion of Germans and of persons of German descent living in the former eastern provinces of Germany and in eastern and southeastern European countries frequently took place under conditions that are classifiable as genocide.” JESCHECK, H. H. *Genocide*, s. 541.

ple) pojetí genocidia. Podle jeho přesvědčení srovnávat holocaust s „vyhnáním Němců nebo Stalinovým gulagem je nejen nevhodné (*awkward*), nýbrž vede automaticky i ke snižování (*diminish*) specifčnosti pojmu genocidia“. Tento autor poukázal na možnost, že Jescheck se tímto způsobem snažil zřejmě zmírnit (*alleviate*) pocit zvláštní morální zátěže Německa, a poukázal v této souvislosti i na problém relativizace vraždění Židů za druhé světové války, ke kterému docházelo v Německu v osmdesátých letech minulého století (tzv. *Historikerstreit*).²⁹

Samotná Úmluva o genocidiu je občas kritizována pro různé nedostatky a opomenutí. Patří k nim např. kritika, že Úmluva nezahrnuje kulturní genocidium (míní se zničení jazyka a kultury skupiny nebo zničení skupiny z politických důvodů). O kulturní genocidě mluvil v jistém smyslu papež František při návštěvě Kanady v červenci 2022, když se omlouval za oběti vyvolané katolickou církví na dětech v církevních školách.³⁰ Kritiku vyvolává nedostatečné vymezení národních, etnických, rasových a náboženských skupin, jakož i neexistence kritérií pro jejich definování. Donucovací mechanismus Úmluvy je považován za nedostatečný, vzhledem k tomu, že předpokládá především soudní řízení před soudy zemí, na jejichž území byla genocida spáchána. Problém je spatřován v tom, že za akty genocidia stojí běžně orgány státu a vnitrostátní orgány trestního řízení, které nejsou ochotny takové činy stíhat. Poukazuje se na to, že trvalo více než padesát let, než došlo k vytvoření Mezinárodního trestního soudu, jak to předpokládal článek II Úmluvy. Určitá nesrovnalost je spatřována mezi články VIII a IX Úmluvy. Zatímco první z těchto článků stanoví, že každá smluvní strana může „požádat příslušný orgán“ OSN, aby učinil všechna opatření, jež by považoval za nutná k zabránění a potlačení páchání genocidia, druhý z článků jasně uvádí, že spory týkající se výkladu, provádění nebo plnění Úmluvy, včetně sporů týkajících se odpovědnosti státu za genocidium, se předkládají k projednání MSD.³¹

B. Whitaker jako zvláštní zpravodaj Podvýboru pro diskriminaci a menšiny navrhl rozšířit ustanovení Úmluvy o: sexuální skupiny, tedy obecně muže, ženy a homosexuály; kulturní genocidu, etnocidu a ekocidu nebo politické skupiny. Návrh na přijetí dodatkového protokolu zahrnoval vyvražďování politických a jiných skupin nebo odpovědnost států za genocidium spolu s reparacemi. K dalším návrhům na doplnění Úmluvy patřilo zakotvení univerzální jurisdikce, vytvoření efektivního systému včasného varování před genocidiem a vytvoření nestranného a respektovaného mezinárodního orgánu pro otázky genocidia.³²

Je skutečností, že se orgány OSN dlouhou dobu po vstupu Úmluvy proti genocidiu v platnost dne 12. ledna 1951 tímto zločinem příliš nezabývaly. Snad teprve v roce 1982 se VS OSN poprvé vyjádřilo k masakru v provedení křesťanských falangistických jednotek v utečeneckých táborech Sabra a Šatila v Libanonu ve dnech 16.–17. září 1982. Podle izraelských zdrojů bylo zavražděno 700–800 osob, včetně žen a dětí. Oběťmi byli Palestinci, Libanonci, Iránci, Syřané a Alžířané. Běžně se uvádí, že izraelské jednotky mohly masakru

²⁹ KOSKENNIEMI, M. *Evil Intentions or Vicious Acts? What is prima facie evidence of genocide?*, s. 187.

³⁰ WINFIELD, N. Pope: Canadian residential school were cultural “genocide”. In: *apnews.com* [online]. 30. 7. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://apnews.com/article/pope-francis-religion-f0a5b44114856bb52d02b794c95c524c>>.

³¹ CASSESE, A. *International Criminal Law*. Oxford: In: EVANS, M. D. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 743.

³² WHITAKER, B. In: Doc. R/CN.4/Sub/2/1985/6, 2 July 1985.

zabránit. VS OSN ostře odsoudilo rozsáhlý masakr palestinských civilistů v těchto uprchlických táborech a konstatovalo, že masakr byl činem genocidy.³³ Lze konstatovat, že mnohé státy včetně velmocí dlouhou dobu váhaly s ratifikací nebo přistoupením k Úmluvě. USA ratifikovaly Úmluvu až 25. listopadu 1988 po přijetí „*the Genocide Convention Implementation Act*“, Velká Británie dne 30. ledna 1970 po přijetí „*the Genocide Act*“ v roce 1969. Čínská lidová republika ratifikovala Úmluvu 18. dubna 1983 a dnes již neexistující SSSR Úmluvu ratifikoval dne 3. května 1954.

USA s odkazem na čl. IX Úmluvy prohlásily, že k tomu, aby spor, jehož jsou stranou, byl předložen jurisdikci MSD, je nezbytný souhlas USA, a to v každém jednotlivém případě. Kromě toho druhá výhrada USA konstatovala, že nic v Úmluvě nevyzývá ani neopravňuje k legislativní nebo jiné akci USA, zakázané Ústavou USA, tak jak je Ústava samotnými USA interpretována. V připojeném „vysvětlení“ (*understanding*) USA zdůraznily, že výraz „*úmysl zničit úplně nebo částečně národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou*“ podle čl. II znamená „*specifický úmysl zničit zcela nebo z podstatné části takové skupiny*“. V tomto prohlášení USA jednoznačně zdůraznily, že „*bez tohoto úmyslu požadovaného čl. II nejsou činy spáchané v průběhu ozbrojených konfliktů dostatečné ke spáchání genocidy*“ definované Úmluvou. Pokud jde o Mezinárodní trestní tribunál zmíněný v čl. VI, USA prohlásily, že si vyhrazují právo účastnit se řízení na tomto tribunálu pouze na základě smlouvy, uzavřené speciálně pro tento účel na doporučení a po souhlasu Senátu.

Nejvíce výhrad se týkalo čl. IX, který stanovuje obligatorní jurisdikci MSD ve věci interpretace, provádění nebo plnění Úmluvy, včetně sporů týkajících se odpovědnosti států za genocidium. Výhrady k tomuto článku mimo již zmíněné USA učinily např. Indie, ČLR, Vietnam, Venezuela, Maroko, Spojené arabské emiráty, Alžírsko, Srbsko, Černá Hora nebo Singapur. Další výhrady jednotlivých států se pak týkaly čl. XII, který připouštěl pouze možnost rozšířit aplikaci Úmluvy na nesamosprávná území. Výhrady vznesly především bývalé „socialistické země“ jako RF, Rumunsko, Polsko nebo Ukrajina. Belgie nebo Austrálie odmítly všechny vznesené výhrady. Mnohé státy odmítly první nebo i druhou výhradu USA. Druhou výhradu týkající se odkazu na Ústavu USA ve vztahu k Úmluvě odmítly např. státy jako Irsko, Itálie, Mexiko, Dánsko, Nizozemí nebo Švédsko. Brazílie např. odmítla všechny výhrady Běloruska, Československa nebo Ruska s odůvodněním, že jsou neslučitelné s předmětem a účelem Úmluvy.

Československo při podpisu Úmluvy učinilo výhrady k čl. IX a XII. Prohlásilo, že pokud jde o jurisdikci MSD ve sporech o výklad, použití nebo provádění Úmluvy, setrvává nadále na stanovisku, že v každém jednotlivém případě bude třeba dohody všech sporných stran pro předložení každého sporu k rozhodnutí MSD (čl. IX). Pokud jde o čl. XII, Československo učinilo výhradu, že všechna ustanovení Úmluvy se mají vztahovat i na nesamosprávná území, včetně území pod poručenskou správou.³⁴ Dne 26. dubna 1991 Československá vláda oznámila Generálnímu tajemníkovi OSN své rozhodnutí odvolat své výhrady k čl. IX učiněné při podpisu a potvrzené při ratifikaci.³⁵

³³ The General Assembly: “1. Condemns in the strongest terms the large – scale massacre of Palestinian civilians in Sabra and Shatila refugee camps; 2. Resolves that the massacre was an act of genocide.” UNGA Res. 37/123 D, 16 December 1982.

³⁴ Vyhláška ministerstva zahraničí č. 32/1995 Sb.

³⁵ K textu výhrad viz též UN Treaty series, Vol. 78, s. 303.

Vláda Velké Británie a Severního Irska učinila v průběhu let 1975 až 1996 celou řadu výhrad. V roce 1975 prohlásila, že neakceptuje výhrady vlád Albánie, Alžírsko, Argentiny, Bulharska, Barmy, Běloruské sovětské socialistické republiky, Československa, Maďarska, Indie, Mongolska, Maroka, Filipín, Polsko, Rumunsko, Španělska, Ukrajinské sovětské socialistické republiky a Sovětské socialistické republiky. V letech 1983, 1987, 1989 a 1996 Velká Británie vyjádřila nesouhlas s výhradami některých dalších států, zejména k čl. IX Úmluvy (Rwanda, Vietnam, Čínská republika, Jemen, USA, Singapur a Malajsie).

Řada států své námitky v poslední době odvolala, zejména pokud jde o čl. IX. Lze zmínit např. (ještě) SSSR, Ukrajinu, Bělorusko (18. března, 19. a 20. dubna 1989), Bulharsko (24. června 1992), Finsko (5. ledna 1998), Maďarsko (8. prosince 1989), Polsko (16. října 1997), Rumunsko (2. dubna 1977), Rwandu (15. prosince 2008), Španělsko (24. září 2009). Vláda Norska v notifikaci Generálnímu tajemníkovi OSN ze dne 14. října 1996 sdělila, že podle názoru norské vlády jsou výhrady k čl. IX neslučitelné s předmětem a účelem Úmluvy.

Vzhledem k početným výhradám a námitkám je pochopitelné, že se VS OSN obrátilo na MSD se žádostí o vypracování poradního posudku, který sehrál pozitivní roli při formulování výhrad, tak jak jsou zakotveny v čl. 19–23 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1989.

3. Posudek MSD v otázce výhrad k Úmluvě proti genocidii

Vzhledem k vysokému počtu výhrad požádalo VS OSN dne 16. listopadu 1950 v rezoluci MSD o vypracování poradního posudku v otázkách týkajících se postavení států, které učinily výhrady k Úmluvě proti genocidii vůči státům, které výhrady odmítly. Soud ve svém posudku z 28. května 1951 uvedl, že výhrady nejsou zakázány, i když Úmluva samotná žádná ustanovení o výhradách neobsahovala.³⁶ Soud potvrdil, že stát není vázán výhradami, se kterými nesouhlasil. Každý stát podle posudku je oprávněn sám rozhodnout, zda stát, který učinil výhradu, je či není stranou Úmluvy. VS OSN položilo Soudu tři otázky pro případ, že stát při ratifikaci nebo přistoupení k Úmluvě čelí výhradám učiněným při ratifikaci nebo přistoupení, nebo při podpisu s následující ratifikací:

- 1) Může stát, který činí výhrady, být považován za stranu Úmluvy, pokud na výhradě trvá i poté, co námitky k výhradám vznesou jedna nebo více stran Úmluvy, nikoliv však ostatní strany?
- 2) V případě pozitivní odpovědi na první otázku, klade se otázka, jaký účinek má výhrada mezi státem, který činí výhradu, a:
 - a) stranami, které vznesou námitku k výhradě?
 - b) státy, které výhradu přijmou?
- 3) Jaký bude právní účinek výhrad s ohledem na otázku, pokud se námitka vůči výhradám učinila:
 - a) signatářem, který Úmluvu dosud neratifikoval?
 - b) státem oprávněným k podpisu nebo přistoupení, který tak doposud neučinil.

³⁶ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion of 28 May 1951.

Na výzvu Soudu předložila řada států i mezinárodních organizací své vyjádření k problému. Kromě toho několik států učinilo ústní prohlášení jménem Generálního tajemníka OSN, dále pak vlády Izraele, VB a Francie. Soud hlasy pěti soudců ze sedmi na otázku první uvedl, že stát, jehož výhrady byly vystaveny námitkám jedné nebo více stran, a nikoliv stran dalších, může být považován za stranu Úmluvy. To ovšem platí pouze pokud, pokud je výhrada slučitelná s předmětem a účelem Úmluvy. Jinak tento stát nemůže být stranou Úmluvy. V odpovědi na otázku druhou Soud uvedl:

- a) Pokud strana Úmluvy činí námitky vůči výhradě, kterou považuje za neslučitelnou s předmětem a účelem Úmluvy, může mít za to, že stát činící výhradu není stranou Úmluvy.
- b) Pokud strana výhradu akceptuje jako slučitelnou s předmětem a účelem Úmluvy, může být strana činící výhradu považována za stranu Úmluvy.

Na otázku třetí Soud odpověděl:

- a) Námitka vůči výhradě učiněná signatářským státem, který dosud Úmluvu neratifikoval, může mít právní účinky uvedené v odpovědi na otázku první až po ratifikaci.
- b) Námitka vůči výhradě učiněná státem, který je oprávněn podepsat Úmluvu nebo k ní přistoupit, avšak dosud tak neučinil, je bez právního účinku.³⁷

Soud ve svém posudku z roku 1951 zaujal poměrně flexibilní přístup k výhradám, pokud si uvědomíme, že v tradičním pojetí výhrad platilo, že žádná výhrada není platná, pokud nebyla přijata všemi smluvními stranami.

4. Žádost Ukrajiny o předběžné opatření ve věci genocidia a nařízení (Order) MSD

Dne 26. února 2022 podali zástupci Ukrajiny žádost Mezinárodnímu soudnímu dvoru (MSD) o vydání předběžného opatření ve smyslu čl. IX Úmluvy o genocidiu.³⁸ S odvoláním na čl. 41 Statutu MSD a články 73, 74 a 75 Pravidel podala Ukrajina soudu současně i urgentní žádost o slyšení (*a hearing*) nebo jinou okamžitou akci k Ukrajině. Žádost požadovala, aby prezident MSD vyzval RF k okamžitému zastavení vojenských akcí až do zahájení vlastního slyšení. Žádost mimo jiné odmítla i výrok prezidenta Putina o potřebě „denacifikace“ a „demilitarizaci Ukrajiny“ a nutnosti potrestat osoby, které „spáchaly četné krvavé zločiny proti teroristům“.³⁹ Žádost označila tvrzení prezidenta RF za „absurdní lež“. V žádosti se rezolutně uvádí, že „Soud musí naléhavě chránit Ukrajinu až do přijetí rozhodnutí o tomto sporu“ a také „naléhavě přijmout předběžná opatření“. Žádost se obecně dovolává čl. IX Úmluvy a odkazuje na jurisdikci MSD ve věci předběžných opatření nebo povahy sporů.⁴⁰

³⁷ Ibidem. Summaries of Judgments, Advisory Opinion and Orders. Disentující stanoviska vyjádřili Vice-President MSD J. G. Guerrero a soudci Sir Arnold McNair, G. E. Read a Hsu Mo a soudce A. Alvarez.

³⁸ Request for the Indication of Provisional Measures Submitted by Ukraine. In: *icj-ij.org* [online], [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.icj-ij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-WRI-01-00-EN.pdf>>.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*The Gambia v. Myanmar*), Provisional Measures, Order of 23 January 2020, *I.C.J. Reports*. 2020, s. 9, para 16. Obligation concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (*Marshall Islands v. United Kingdom*), Preliminary objections, Judgement. *ICJ Reports*. 2016, s. 149, pozn. 36.

MSD ve svém nařízení (*Order*) z 16. března 2022 dospěl k názoru, že má v daném případě *prima facie* jurisdikci podle čl. IX Úmluvy o genocidii.⁴¹ Soud odmítl žádost RF, aby kauza byla odstraněna z „Obecného seznamu kauz“ Soudu pro zřejmý nedostatek jurisdikce.⁴² S odvoláním na čl. 41 svého Statutu MSD potvrdil svou pravomoc (*power*) přijmout „předběžná opatření“ (*provisional measures*). MSD konstatoval, že může realizovat svou pravomoc (*power*) pouze tehdy, je-li zjištěno, že práva strany požadující prodloužení opatření jsou zjevná.⁴³ Soud také poukázal na skutečnost, že v této fázi řízení není vyzván k tomu, aby definitivně určil, zda práva, která si Ukrajina přeje ochránit, také existují. Potřebuje proto pouze určit, zda práva požadovaná Ukrajinou ve věci samé (*on the merits*) zřejmě existují. Kromě toho musí podle Soudu existovat vazba mezi právy, jejichž ochrana se žádá, a požadovanými předběžnými opatřeními. Rozhodnutí Soudu se zde dovolává kauzy *The Gambia v. Myanmar*⁴⁴ Soud připomněl i stanovisko Ukrajiny, že RF jednala v rozporu se svými závazky a povinnostmi podle článků I a IV Úmluvy (bod 52, s. 12). Soud také upozornil, že podle čl. VIII Úmluvy každá smluvní strana může požádat příslušný orgán OSN, aby učinil všechna opatření nutná k zabránění a potlačení genocidia. Spory podle čl. IX Úmluvy pak podléhají projednání před MSD (bod 56).

Soud zdůraznil, že při plnění své povinnosti bránit genocidě může každý stát jednat pouze v rámci omezení stanovených mezinárodním právem a odkázal přitom na genocidní kauzu *Bosna a Hercegovina v. Srbsko*.⁴⁵ Podle soudu musí smluvní strany jednat v souladu s duchem a cíli OSN (bod 58). Soud dále konstatoval, že může přijmout rozhodnutí ve věci požadavků žadatele, pokud kauza dospěje v řízení až do stádia podstaty věci (*if the case proceeds to the merits*, bod 59). Soud konstatoval, že nemá důkaz, který by dokládal tvrzení RF o spáchání genocidy na území Ukrajiny. Zároveň vyslovil pochybnost o tom, že Úmluva zmocňuje k jednostrannému použití síly (bod 59). Ukrajina má podle Soudu „zřejmé právo“ (*aplausible right*) nebýt vystavena vojenským operacím RF (bod 60). MSD s odkazem na čl. 41 svého Statutu opakovaně potvrdil, že má pravomoc přijmout předběžná či prozatímní opatření, pokud to okolnosti vyžadují (bod 65). Ignorování práva Ukrajiny na předběžné opatření by podle Soudu mohlo Ukrajině způsobit nenapravitelnou újmu (*irreparable harm*). Nařízení Soudu připomnělo i rezoluci VS OSN z 2. 3. 2022, která *inter alia* vyjádřila „vážné znepokojení nad zprávami o útocích na zařízení, včetně škol, nemocnic a další civilní objekty“. Rezoluce jednoznačně odsoudila i rozhodnutí RF „zvýšit připravenost svých jaderných sil“ (bod 76).⁴⁶

V návrhu svého rozhodnutí MSD znovu konstatoval, že podmínky pro vydání předběžného opatření byly naplněny a je třeba chránit práva Ukrajiny ještě před vydáním finálního rozhodnutí (bod 78). Podle Soudu měla RF zajistit, aby vojenské nebo nepravdivé vojenské jednotky, které jí mohou být řízeny nebo podporovány, nepodnikly žádné kroky

⁴¹ Viz bod 48: “In the light of the foregoing, the Court concludes that *prima facie*, it has jurisdiction pursuant to Article IX of the Genocide Convention to entertain the Case.” ICJ Allegation of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Genocide (*Ukraine v. Russian Federation*), Order, 16 March 2022.

⁴² Viz bod 49: “Given the above conclusion the Court considers that it cannot accede to the Russian Federation’s request that the case be removed from the General List for manifest lack of jurisdiction.” Ibidem.

⁴³ Viz bod 50: MSD se zde dovolával kauz „Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*The Gambia v. Myanmar*)”, Provisional Measures, Order of 23 January 2020, *ICJ Reports*. 2020, s. 18, para 13.

⁴⁴ *ICJ Reports*. 2020, s. 18, para 43, bod 51, s. 12.

⁴⁵ Application of the Genocide, *Bosna and Hercegovina v. Serbia and Monte Negro*, Judgment, *ICJ Reports*. 2007 (1), para 430, s. 221, viz bod 57.

⁴⁶ UNGA Res. A/RES/ES-11/1, 2. 3. 2022, note 3.

na podporu vojenských operací (bod 81). MSD nevyhověl žádosti Ukrajiny v jediném případě, kdy Ukrajina požadovala, aby RF na výzvu Soudu poskytla „zprávu“ o opatřeních k implementaci předběžných opatření do jednoho týdne po vydání nařízení Soudu a poté pravidelně podle požadavků soudu (bod 83). Soud rovněž potvrdil, že nařízení o předběžném opatření má závazný účinek (bod 84), v žádném případě však neprejudikuje rozhodnutí v samotném meritu věci. Soud ponechal nedotčené (*unaffected*) právo vlád Ukrajiny a RF předložit své argumenty v této kauze.

MSD přijal tato předběžná opatření:

1. RF okamžitě zastaví vojenské operace na území Ukrajiny zahájené 24. února 2022. Pro hlasovalo 13 soudců, proti dva (viceprezident Gevorgian, soudkyně Xue).
2. RF zajistí, že každá vojenská nebo nepravdělná ozbrojená jednotka, která jí může být řízena nebo podporována, stejně tak i každá organizace a osoby, které mohou podléhat její kontrole nebo řízení, nepodniknou žádné kroky na podporu zmíněných operací v bodě (1). Proti se z 15 soudců vyslovili shodně dva jako v bodě 1 (viceprezident Gevorgian a soudkyně Xue).
3. Obě strany se zdrží každé akce, která může zhoršit nebo rozšířit spor nebo učinit obtížnějším jeho řešení. V tomto případě hlasovalo kladně všech 15 soudců.

5. Genocidium v konfliktu na Ukrajině

Ruská invaze na Ukrajinu vyvolala širokou diskusi, zda zločiny páchané ruskými vojsky představují i zločin genocidia. Na toto téma se vyjadřují jak politici, tak právníci nebo i umělci. Odpovědi jsou mnohdy nejednoznačné a často se diametrálně liší. O páchání genocidy hovoří otevřeně především ukrajinský prezident nebo bývalý generální prokurátor Ukrajiny Andrej Kostin. Dne 20. září 2022 uspořádal *United States Institute for Peace* (USIP) diskusi o „*ruských zločinech na Ukrajině*“. Generální prokurátor Ukrajiny zde prohlásil, že „*existují rostoucí důkazy o genocidii páchaném ruskými jednotkami*“. Naproti tomu např. William B. Taylor, bývalý velvyslanec USA na Ukrajině a nyní viceprezident USIP, při stejné příležitosti poukázal na „*obtížnost prokázání genocidia*“ vzhledem k potížím s prokázáním úmyslu. V podstatě se účastníci snad většinově shodli, že v této otázce neexistuje konsensus, a otázka tak zůstává otevřená.⁴⁷ Jedním z hlavních argumentů ukrajinských představitelů o genocidě „*ukrajinského národa*“ je opakovaně tvrzení o únosch ukrajinských dětí ruskými vojáky a následné nucené udělení ruského občanství těmto dětem. Diskusi o genocidě je možné sledovat živě na videu.⁴⁸ Opakovaně o „*reálné genocidě*“ páchané ruskými jednotkami hovořil ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskyj v souvislosti s ukrutnostmi ve městě Buča. Polský ministerský předseda Mateusz Morawiecki uvedl, že zabíjení v Buči a jiných městech „*musí být považováno za akty genocidy a jako k takovým se k nim musí přistupovat*“. Bývalý předseda britské vlády Boris Johnson uvedl, že útoky na civilní obyvatelstvo v Buči „*nejsou příliš vzdálené genocidě*“.

⁴⁷ Russia's Actions in Ukraine and the Crime of Genocide. In: *usip.org* [online]. 20. 9. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.usip.org/events/russias-actions-ukraine-and-crime-genocide>>. Srov.: „*This conduct likely constitutes war crimes and crimes of humanity, but the question of whether it constitutes genocide remains open.*”

⁴⁸ <<https://www.youtube.com/watch>>. Russian Actions in Ukraine and the Crime of Genocide, discussion on 20. 9. 2022. USIP organizuje i další podobné akce, viz <<https://www.usip.org/events>>.

Již zmíněný prezident USA Joe Biden obvinil ruské jednotky ze spáchání genocidy na Ukrajině a ruského prezidenta Vladimira Putina ze snahy „vymazat ideu“ (*wipe out the idea*) ukrajinské identity.⁴⁹ Obvinění ruských vojáků z páchaní zločinu genocidia se objevilo i v prestižním časopisu *Foreign Affairs* v červenci 2022. Autor článku v něm uvedl, že se Rusko dopouští nejzávažnějšího zločinu na Ukrajině, který si lze představit, tj. genocidia. Zmíněny jsou násilné činy směřující ke zničení (*to extinguish*) národní identity Ukrajiny a vymazání její identity jako nezávislé země a rusifikace jejího obyvatelstva.⁵⁰

Existují ovšem i opačné názory, které nabádají k větší opatrnosti a prozíravosti při označení zločinu na Ukrajině jako zločinu genocidia. Francouzský prezident Emmanuel Macron např. není ochoten hovořit o „genocidii“ a varuje před „*eskalací rétoriky*“ (*escalation of rhetoric*).⁵¹ Pro řadu autorů zabývajících se mezinárodním právem a mezinárodní politikou je obtížné nebo předčasné kvalifikovat ukrutnosti páchané na Ukrajině jako genocidium. Z celé řady autorů odmítajících označit činy ruské armády z důvodů předčasnosti nebo chybějících důkazů lze uvést např. J. L. Maynarda z *King's College* v Londýně, nebo Ph. Sandse, ředitele *The Centre for International Courts and Tribunals* na *University College* v Londýně. Podle Sandse je úkolem prokurátora zjistit úmysl zničit skupinu jako celek nebo částečně. Konstatoval, že mezinárodní soudy stanoví vysoký práh (*a very high threshold*) pro prokázání úmyslu. J. Maynard připustil, že ukrutnosti mohou být „*genocidní*“ nebo „*mohou eskalovat do genocidia*“ v budoucnu, zatím však pro genocidium neexistují důkazy.⁵² N. Quéniwet přímo napsal, že podle existujících informací se nezdá, že je páchána na Ukrajině genocida, neboť nelze zjistit řádný „*dolus specialis*“.

Opačný názor zaujaly ve svých prohlášeních parlamenty některých zemí. V Kanadě *House of Commons* přijal dne 27. 4. 2022 jednomyslně prohlášení, že „*Rusko páchá zločiny genocidy proti ukrajinskému lidu*“. Deklarace je nezávazná a nepožaduje na vládě přijmout nějaká opatření.⁵³ Také např. litevský parlament přijal 10. 5. 2022 jednomyslně usnesení, že ruská invaze na Ukrajinu představuje „*akt genocidy*“.⁵⁴ Ještě dříve uznal (21. 4. 2022) ruské akce na Ukrajině za „*genocidu*“ proti ukrajinskému národu estonský parlament (*Riigikog*).⁵⁵ Český Senát ve svém prohlášení z 11. 5. 2022 uznal ruské útoky na Ukrajině rovněž za genocidu. Na rozdíl od kanadského parlamentu toto prohlášení vyzvalo vládu, aby ruské válečné zločiny uznala jako „*genocidu*“.⁵⁶

⁴⁹ K těmto názorům viz WRIGHT, G. Ukraine war: Is Russia committing genocide? In: *bbc.com* [online]. 13. 4. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-61017352>>.

⁵⁰ HOOK, K. Why Russia's War in Ukraine is a Genocide. Not a Land Grab, but a Bid to Expunge a Nation. In: *Foreign Affairs* [online]. 28. 7. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.foreignaffairs.com/ukraine/why-russias-war-ukraine-genocide>>.

⁵¹ Viz Srov. Frances's Macron defends not using "genocide" to describe war crimes in Ukraine. French president says term "must be qualified by jurists, not by politicians" [online]. 14. 4. 2022 [cit. 2023-02-10]. Dostupné z: <<https://www.aa.com.tr/en/europe/france-s-macron-defends-not-using-genocide-to-describe-russian-war-crimes-in-ukraine/2564064>>. Podobně např. <<https://www.theguardian.com/world/2022/apr/13/emmanuel-macron-genocide-ukraine-russia-biden>> [online], [cit. 2023-02-10].

⁵² QUÉNIVET, N. The Conflict in Ukraine and Genocide. *Journal of International Peacekeeping*, 2022, Vol. 25, No. 2, s. 141-154.

⁵³ ZIMONJIC, P. House votes unanimously to describe Russian military action in Ukraine as genocide. In: *CBC News* [online]. 27. 4. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.cbc.ca/news/politics/house-vote-ukraine-genocide-1.6433212>>.

⁵⁴ Lithuanian MPs unanimously call Russia's war in Ukraine a "genocide". In: *Euronews* [online]. 10. 5. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.euronews.com.lithuagenocide>>.

⁵⁵ Estonia becomes first country to recognize Russia's actions in Ukraine as genocide. In: *The Kyiv Independent* [online]. 21. 4. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://kyivindependent.com/uncategorized/estonia-becomes-first-country-to-recognize-russias-actions-in-ukraine-as-genocide>>.

Řada států ve snaze podpořit Ukrajinu v její žádosti MSD o vydání předběžných opatření ve sporu proti RF ve věci interpretace aplikace nebo plnění úmluv k MSD ve smyslu čl. 63 jeho Statutu vyjádřila svou intervenci týkající se výpovědi (*allegations*) ke genocidě podle Úmluvy.⁵⁷ O jasné genocidě páchané na Ukrajině píše časopis *Ukraine Alert*, který za nejvíce alarmující aspekt genocidia označil „*etnické čistky*“ spočívající v únosech ukrajinských dětí do Ruska.⁵⁸

6. Genocidium v předcházející a následující jurisdikci MSD

Na rozdíl od ozbrojeného konfliktu na Ukrajině odmítl MSD v kauze *Legality of Use of Force* v roce 1994 přijmout na žádost bývalé Federativní republiky Jugoslávie (FRJ) předběžná opatření proti členským státům NATO, které se účastnily masového leteckého bombardování Jugoslávie od 24. března 1999. V žádostech Soudu o nařízení předběžného opatření individuálně proti 10 členům aliance žádala Federativní republika Jugoslávie MSD o nařízení okamžitého zastavení aktů použití síly a „*zdržení se každé hrozby silou nebo použití síly*“ proti FRJ.⁵⁹ Soud odmítl žádost mimo jiné z důvodu, že *prima facie* postrádal svou jurisdikci se žádostí FRJ zabývat. Ve dvou případech (*FRJ v. Španělsko* a *FRJ v. USA*) zúčastněné státy totiž vznesly své výhrady k čl. IX Úmluvy, který stanovil obligatorní jurisdikci MSD ve sporech týkajících se její interpretace nebo aplikace.⁶⁰ Právě článek IX Úmluvy byl jedním z klíčových důvodů pro jurisdikci MSD, již se dovolávala FRJ. Podle Soudu však ani bombardování FRJ nebylo *prima facie* důkazem porušení Úmluvy vzhledem k tomu, že zde chyběl „*prvek úmyslu*“ vyžadovaný podle čl. II Úmluvy.⁶¹ Soud zde jednoznačně a nekompromisně označil za „*klíčový předpoklad*“ vzniku zločinu genocidia subjektivní úmysl pachatele pro spáchání tohoto zločinu. Vznik zločinu genocidia tak předpokládá objektivní i subjektivní stránku zločinu. Objektivní rámec zločinu genocidia vyžaduje úplnou nebo částečnou destrukci některé národní, etnické, rasové nebo náboženské skupiny jako takové (Čl. II). Subjektivní stránka genocidia spočívá v úmyslu spáchat tento zločin. V trestním právu je odkaz na subjektivní a objektivní stránku trestného činu běžnou záležitostí. Je ovšem skutečností, že požadavek FRJ na vydání předběžných opatření směřoval proti státům, a nikoliv proti fyzickým osobám. Je proto otázka, co znamená konstatování, že stát „*zamýšlí spáchat genocidu*“.⁶² Jak známo z Článku o odpovědnosti států, vypracovaného Komisí pro mezinárodní právo, zmizel z iniciativy posledního zpravodaje po mnoha letech pojem „*zločinu státu*“, který byl následně nahrazen výrazem „*vážné porušení závazků podle kogentních norem mezinárodního práva*“ (viz čl. 40 a 41).

⁵⁶ JACK, V. Czech Senate recognizes Russian actions in Ukraine as genocide. In: *politico.eu* [online]. 11. 5. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<http://www.politico.eu/article/czech-senate-recognize-russia-action-ukraine-genocide/>>.

⁵⁷ Srov.: Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. V červnu až říjnu 2022 se k intervenci MSD přihlásily tyto státy: Nizozemsko, Řecko, Rakousko, Portugalsko, Austrálie, Španělsko, Finsko, Estonsko, Irsko, Itálie, Dánsko, Polsko, Francie, Rumunsko, Švédsko, USA, Německo, Velká Británie, Nový Zéland, Lotyšsko a Litva. Viz k tomu: <www.icj-cij.org/en/case/182>.

⁵⁸ In: *Atlantic Council* [online]. Dostupné z: <<https://www.atlanticcouncil.org/vl/>>.

⁵⁹ ICJ, *Legality of Use of Force*, Order of 2 June 1999, *Yugoslavia v. Belgium*.

⁶⁰ ICJ, *Legality of Use of Force*, Order of 2 June 1999, *Yugoslavia v. USA*, paras 21–29.

⁶¹ “[I]t does not appear at the present stage of the proceedings that the bombing which form the subject of the Yugoslav Application indeed entail the element of intend towards the group as such, required by the provision of Article II of the Genocide Convention.” *Legality of Use of Force*, pozn. č. S9, para 40.

⁶² CRAWFORD, J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 242–249.

FRJ obvinila NATO z útoků nejen na vojenské, nýbrž i na civilní objekty s velkým počtem obětí. Obvinění zemí NATO zahrnovala i použití zbraní obsahujících očištěný uran (*depleted uranium*) nebo vyzbrojování a výcvik tzv. Kosovské osvobozené armády (*Kosovo Liberation Army*) na podporu teroristických skupin a secesionistického hnutí na území FRJ. Tím podle FRJ země NATO porušily závazek obsažený v Úmluvě o genocidii, neuvádět národní skupiny do životních podmínek vedoucích k fyzickému zničení takových skupin.⁶³ Vedení NATO na toto obvinění reagovalo popřením úmyslu spáchat genocidium, jak to předpokládá čl. II Úmluvy. Soud zkoumal, zda porušení Úmluvy namítaná FRJ spadají pod její ustanovení a spor podléhá *ratione materie* jeho jurisdikci. Odvolal se přitom i na svůj posudek v kauze *Legalita hrozby nebo použití jaderných zbraní*. Podle Soudu se v tehdejšímu stavu řízení nezdálo být zřejmé, že bombardování, které bylo předmětem jugoslávské žádosti, „*tvoří vsutku prvek úmyslu vůči skupině jako takové*“. Nedostatek „*úmyslu*“ pak vedl Soud k výroku, že činy žalované Jugoslávii nespadají pod ustanovení Úmluvy.⁶⁴ Rozhodnutí Soudu odmítnout žádost FRJ o vydání předběžných opatření z důvodu, že nebyla provázena „*zvláštním důkazem*“ o existenci subjektivního faktoru „*úmyslu*“ (*intent to commit genocide*), bylo vystaveno kritice. Spočívala mimo jiné ve výtce, že pokud Soud nekvalifikoval masivní letecké bombardování za *prima facie* důkaz své jurisdikce podle Úmluvy, pak je i obtížné předvídat, jaké činy by mohly takový důkaz poskytnout. Odmítnutí bombardování Jugoslávie za *prima facie* důkaz spáchání zločinu genocidia označil M. Koskenniemi za pochybné (*puzzling*).⁶⁵ Skutečnost, že MSD nepovažoval počet obětí, spolu s jinými masivními strastmi způsobenými srbské společností, za *prima facie* oprávnění zkoumat, zda či nikoliv lze aplikovat Úmluvu o genocidii, bylo podle finského autora stvrzením stanoviska NATO k událostem v Jugoslávii bez seriózní argumentace za samozřejmě (*self-evident*) správné. Z hlediska NATO šlo o „*kolaterální škody*“. Podle zmíněného autora se „*pravděpodobně jednalo o nevyhnutelný důsledek vojenských akcí, za které nese základní odpovědnost srbská vláda*“. ⁶⁶ Z hlediska přístupu MSD je zřejmé, že jeho rozhodnutí nepřispělo k vyjasnění, jaké akce jsou či mohou být *prima facie* důkazem spáchání genocidia. MSD v dané kauze také konstatoval, že „*hrozba silou nebo použití síly proti státu nemohou samy o sobě představovat zločin genocidia ve smyslu čl. II Úmluvy*“. ⁶⁷ Prokázat genocidní úmysl NATO při bombardování jejího území se podle soudu FRJ nepodařilo.

Úmysl spáchat genocidu není a nebude často jednoduché prokázat. Nicméně subjektivní faktor úmyslu je pro kvalifikaci na zločin genocidia nezbytný, neboť to vyplývá ze samotné definice tohoto zločinu v Úmluvě o genocidii. V případě, že takový úmysl není zcela zřejmý, je nutné ho dovodit z různých doprovodných faktorů, včetně vyhlášených cílů nebo vlastní povahy a účinků ozbrojených akcí. Je nutno počítat i s tím, že státy a jiní aktéři mohou genocidní úmysl záměrně popírat.⁶⁸ Subjektivní prvek úmyslu pak vede k rozlišování mezi „*zločiny genocidia*“ a „*zločiny proti lidskosti*“.

⁶³ Legality of Use of Force Case, pozn. 46, para 3.

⁶⁴ Ibidem, par 40, 41. Posudek MSD „*Legality of the Threat on Use of Nuclear Weapons*“, viz *ICJ Reports*. 1996, Advisory Opinion, s. 4.

⁶⁵ KOSKENNIEMI, M. *Evil Intentions or Vicious Acts? What is prima facie evidence of genocide?*, s. 198.

⁶⁶ Ibidem, s. 198.

⁶⁷ Viz pozn. 60.

⁶⁸ Srov.: “[T]he question of intent is such that states may open genocidal activity by noting that the relevant intent to destroy in whole or in part was in fact absent.” SHAW, M. N. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 263.

Odmítnutí žádosti FRJ označil M. Koskenniemi za „mystérii“ ve způsobu, jak soud dospěl k tomuto závěru bez slyšení stran. Jako „absurdní“ kritizoval pozici Soudu, podle níž bombardování NATO včetně použití zbraní obsahujících „depleted uranium“ neumožňuje v důsledku jejich „objektivní povahy“ učinit závěr o „genocidním úmyslu“. Za „cynický“ označil způsob, jakým MSD potvrdil názor na bombardování. Zároveň však uvedl, že v žádném případě netvrdí, že při bombardování šlo o genocidium, nebo bylo jinak ilegální. Pouze konstatoval, že „ničení způsobené jednotkami NATO zahrnovalo mimořádné dramatické porušení práv jednotlivců a skupin v Srbsku a MSD pak mohl kauzu posoudit při zkoumání meritů věci“. Uvedený autor vyjádřil nesouhlas s názorem implicitně vyjádřeném v rozhodnutí MSD, že bombardování, které zabíjí stovky nevinných lidí (cca 2000 osob) a ničí průmyslovou infrastrukturu, neobsahuje jasný závěr (*plausible inference*) o „úmyslu zničení“. Konstatování soudu označil za „jasně chybné“, neboť za určitých okolností může být takové konstatování dostačující pro naplnění objektivního i subjektivního rámce zločinu genocidia, jak to vyžaduje čl. II Úmluvy.⁶⁹

Dne 20. 3. 1993 poslala Bosna a Hercegovina v souladu s čl. 41 Statutu MSD žádost o vydání předběžného opatření proti Jugoslávii (Srbsko – Černá Hora) v souvislosti s krizí v Bosně. V žádosti se uvádělo, že se Jugoslávie (Srbsko – Černá Hora) dopustila porušení Úmluvy o genocidii.⁷⁰ MSD se nejprve zabýval námitkou Jugoslávie, že Bosna a Hercegovina není stranou Úmluvy o genocidii, a proto nemůže jít o spor stran podle čl. IX Úmluvy. Soud však tuto námitku odmítl a uvedl, že lze dovodit jeho jurisdikci v rozsahu, v němž se podstata sporu vztahuje k interpretaci, aplikaci nebo plnění Úmluvy.⁷¹ Po tomto konstatování Soud vydal nařízení, kterým vyhověl žádosti Bosny a Hercegoviny. Při zvažování *prima facie* své jurisdikce MSD ani nezkoumal, zda činy žalované Bosnou a Hercegovinou spáchala Jugoslávie, nebo šlo o úmysl někoho jiného. Soudu k rozhodnutí postačila existence „efektivního sporu“ mezi dvěma stranami Úmluvy o její výklad nebo aplikaci. Jugoslávie obvinění popřela s tím, že žádné její jednotky na území Bosny a Hercegoviny nebyly. Jugoslávie byla v žádosti obviněna z podpory vojenských a paravojenských aktivit, včetně bombardování a ostřelování měst a vesnic, zničení domů, nucené migrace civilistů, činů násilí, včetně poprav, vražd, mučení a znásilňování. Naproti tomu Jugoslávie obvinila představitele Bosny ze spáchání genocidy na srbském lidu v Bosně a Hercegovině. MSD na vzájemná obvinění reagoval tak, že nemůže učinit definitivní zjištění faktu nebo prokázat obvinění (*imputability*). Potvrdil však právo každé ze sporných stran rozporovat skutečnosti, z nichž jsou obviněny, a předkládat argumenty s ohledem na „merits“ věci. Podle Soudu musí tato práva sporných stran zůstat nedotčena jeho rozhodnutím o předběžných opatřeních.⁷² Soudu v tomto případě k rozhodnutí o předběžných opatřeních a *prima facie* jurisdikci postačila existence sporu stran o tom, zda Úmluva o genocidii je aplikovatelná na činy, z nichž se obviňují.⁷³

V rozsudku MSD z 11. července 1996 se MSD vrátil k podání republiky Bosna a Hercegovina z 20. 3. 1993 ve věci porušení Úmluvy o genocidii na základě jejího čl. IX. V tomto svém podání Bosna a Hercegovina žádala o vydání předběžného opatření podle čl. 41

⁶⁹ KOSKENNIEMI, M. *Evil Intentions or Vicious Acts? What is prima facie evidence of genocide?*, s. 200, 205–206, 207.

⁷⁰ ICJ Reports 1993. Application of the Genocide Convention Case [*Bosnia and Hercegovina v. Yugoslavia (Serbia and Monte Negro)*], Order 8 April 1993, para 14, s. 11–12.

⁷¹ *Ibidem*, para 26, s. 16.

⁷² *Ibidem*, paras 40, 43, 44, s. 21, 22.

⁷³ ICJ Reports 1996. Application of the Genocide Convention, Jurisdiction and Admissibility, paras 28, 33.

Statutu MSD. Již 1. dubna 1993 FRJ předložila Soudu písemné vyjádření k uvedené žádosti a požadavek na přijetí předběžných opatření vůči Bosně a Hercegovině. Soud přijal dvě svá nařízení datovaná 8. a 16. dubna 1993 s cílem ochránit práva podle Úmluvy. Dne 27. 7. 1993 Bosna a Hercegovina předložila novou žádost o předběžná opatření. Dne 10. srpna FRJ předložila rovněž žádost o vydání předběžných opatření spolu s vyjádřením k žádosti Bosny a Hercegoviny. Soud v nařízení z 13. září 1993 potvrdil svá opatření obsažená již v nařízení z 8. dubna 1993. Aniž bychom podrobně zkoumali průběh celého řízení, lze konstatovat, že MSD dospěl k závěru, že má v dané kauze jurisdikci jak *ratione personae*, tak i *ratione materie* na základě čl. IX Úmluvy (viz bod 34). Soud se musel ovšem nejdříve vypořádat se sedmi námitkami FRJ (od 4. 2. 2003 Srbsko a Černá Hora, od 3. června 2003 Srbská republika) proti předběžným opatřením navrhovaným Bosnou a Hercegovinou. FRJ se snažila prokázat, že MSD nemá pravomoc přijmout předběžná opatření podle návrhů Bosny a Hercegoviny. Některé námitky FRJ Soud odmítl naprostou většinou 14 nebo 13 hlasů vůči jednomu nebo dvěma hlasům (celkem 6), jednu FRJ sama stáhla.⁷⁴

MSD již v tomto rozsudku odmítl přijmout předběžná opatření navrhovaná FRJ a konstatoval, že má jurisdikci pro řešení daného sporu podle čl. IX Úmluvy.⁷⁵ Dne 24. 4. 2001 podala FRJ žádost MSD o revizi rozsudku z 11. 7. 1996. Soud prohlásil, že má jurisdikci se kauzou zabývat na základě čl. IX Úmluvy. Jugoslávie tvrdila, že revize je nutná, jelikož je jasné, že před 1. 11. 2000 (datum, kdy byla Jugoslávie přijata jako nový člen OSN) Jugoslávie nepokračovala v právní a politické personalitě bývalé Socialistické federální republiky Jugoslávie, nebyla členem OSN a nebyla stranou Statutu MSD ani stranou Úmluvy o genocidii. Soud žádost odmítl s tím, že přijetí rezoluce 47/1 neovlivnilo právo FRJ vystupovat před Soudem za podmínek stanovených jeho Statutem a neovlivnilo její postavení, pokud jde o vztah k Úmluvě.⁷⁶

V rozsáhlém rozsudku MSD z 23. února 2007 v kauze týkající se aplikace Úmluvy o genocidii mezi Bosnou a Hercegovinou na jedné straně a Srbskem a Černou Horou na straně druhé, MSD v závěrečné „operativní klauzuli“:

- 1) odmítl hlasy 10 soudců proti 5 námitky odpůrce FRJ (Srbsko a Černá Hora), že soud nemá jurisdikci podle čl. IX Úmluvy rozhodnout spor vznesený Republikou Bosna a Hercegovina dne 20. 3. 1993;
- 2) hlasy 13 soudců proti 2 rozhodl, že Srbsko nespáchalo genocidu prostřednictvím svých orgánů nebo osob, jejichž činy podléhaly odpovědnosti podle mezinárodního práva pro porušení závazků vyplývajících z Úmluvy;
- 3) přiznal hlasy 13 soudců proti 2, že Srbové nekonspirovali (*not conspired*) ani nepodněcovali ke spáchání genocidy při porušení svých závazků podle Úmluvy;
- 4) potvrdil hlasy 11 soudců proti 4, že Srbsko nebylo spolupachatelem (*complicity*) genocidy.

Soud naopak uznal, že Srbsko:

- 5) porušilo závazek zabránit genocidě s ohledem na události, ke kterým došlo ve Srebrenici v červnu 1995 (12 hlasů pro, dva proti);

⁷⁴ ICJ Reports 1996, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide, *Bosnia and Hercegovina v. Yugoslavia*, Preliminary Objections.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ ICJ Reports 2003, Judgment of 3 February 2003.

- 6) porušilo své závazky podle Úmluvy tím, že nepředalo R. Mladiće obviněného z genocidy a spiknutí ke genocidě k souzení před ICTY (14 hlasů pro, 1 proti);
- 7) porušilo své závazky vyplývající z předběžných opatření z 8. 4. a 11. 9. 1993, jelikož nerealizovalo své pravomoci zabránit genocidě ve Srebrenici v červnu 1995 (13 hlasů pro, 2 proti);
- 8) musí přijmout okamžitě účinné kroky k zajištění plného souladu se závazky podle Úmluvy a potrestat činy genocidia, jak jsou vymezeny v čl. II Úmluvy, nebo jiné činy popsané v čl. III, a předat jednotlivce obviněné z genocidy ICTY a plně s tímto Tribunálem spolupracovat (14 hlasů pro, 1 proti);
- 9) na základě zjištění MSD obsažených v bodech 5 a 7 bylo Srbsko vystaveno požadavkům přiměřené satisfakce (*appropriate satisfaction*) (13 hlasů pro, 2 proti).⁷⁷

Bosna a Hercegovina se z rozsudkem zbavujícím Srbsko obvinění z genocidy neztožnila a požádala MSD o revizi rozsudku. Žádost inicioval B. Izetbegović, muslimský člen tříčlenného bosenského presidentství (*tripartite presidency*). MSD v dopise z 9. března 2007 žádost odmítl z důvodu, že nebyla podepsána všemi třemi členy tohoto orgánu. Žádost vyvolala hněvivou reakci Srbska a odmítavé společné stanovisko velmocí, včetně USA a RF, vyzývající k dialogu a nezvyšování napětí.⁷⁸

7. K činnosti mezinárodních trestních soudů a tribunálů při stíhání zločinů genocidia

Účelem tohoto článku není podrobně zkoumat otázky trestněprávní jurisdikce mezinárodních nebo i vnitrostátních soudů při stíhání a trestání genocidy. Přesto je vhodné se o některých případech realizace trestněprávní odpovědnosti s ohledem na globální problém genocidy alespoň rámcově zmínit. Jedná se především o činnost Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTJ), Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (ICTR) a pochopitelně i Mezinárodní trestní soud (ICC) v Haagu.

Vedle mezinárodní trestní odpovědnosti jednotlivce nelze pominout ani mezinárodní právní odpovědnost států za zločiny genocidia. Článek I Úmluvy o genocidii sice zavazuje státy „zabraňovat a trestat“ zločin genocidy, jinak se však Úmluva zaměřuje na trestní odpovědnost jednotlivce. Obecně se uznává, že zákaz genocidia má v mezinárodním právu status *jus cogens*. MSD i další mezinárodní soudy při svém rozhodování vycházely z Úmluvy jako základu pro své rozhodování, a nikoli již ze statusu genocidy jako normy *jus cogens* v obyčejovém mezinárodním právu. Jaký je tedy vztah mezi Úmluvou a oby-

⁷⁷ ICJ Reports 2007, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*), Judgment of 26 February 2007. „Dissenting opinion“ vůči rozsudku vyjádřili viceprezident Al-Khasawneh, soudci Ranieva, Shi, Koroma (*joint dissenting opinion*), „a joint declaration“ prezentovali soudci Shi a Karoma. Soudci Owada a P. Tomka vyjádřili své „*separate opinions*“ stejně jako soudce Mahiou. Soudci Keith a Bennouna připojili svou „*declaration*“. Rozsáhlý rozsudek podepsala v té době prezidentka MSD Rosalin Higgins.

⁷⁸ ICJ Rejects Bosnian Request to Review Ruling that Cleared Serbia of Genocide. In: *rfert.org* [online]. 9. 3. 2017 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <www.rfert.org/icj-bosnia-serbia-genocide/28360242.html>, nebo DJURDJEVIC, M. G. – KOVACEVIC, D. Bosnia Appeal in Genocide Case Against Serbia Rejected. In: *balkaninsight.com* [online]. 9. 3. 2017 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://balkaninsight.com/2017/03/09/bosnia-appeal-in-genocide-case-against-serbia-rejected-03-09-2017/>>.

čejovou normou *jus cogens*? Jinou, a pro některé autory spornou otázkou je, zda závazek „zabránit a trestat“ zločin genocidia zahrnuje i zákaz jeho spáchání (*prohibition of the commission of genocide*). U odpovědnosti států za genocidu není zcela jasné, zda se v tomto případě uplatní „*genocidal intent*“, když články o odpovědnosti států (*ILC Articles of State responsibility*) nic takového nevyžadují. O „*odpovědnosti státu za genocidium*“ a předkládání sporů k projednání před MSD hovoří výslovně čl. IX Úmluvy. Pouze státy mohou být stranou takových sporů. Při projednávání sporu *Bosna a Hercegovina v. Srbsko a Černá Hora v otázce genocidia Jugoslávie*, respektive Srbsko a Černá Hora namítaly, že Úmluva pokrývá pouze odpovědnost za porušení povinnosti „zabránění a trestání“ zločinu genocidia, nikoli však za jeho spáchání. Soud reagoval konstatováním, že odkaz čl. IX Úmluvy na odpovědnost státu nevyklučuje žádnou formu odpovědnosti státu.⁷⁹ Podle čl. 4 Návrhu článků o odpovědnosti se chování každého orgánu státu považuje z mezinárodního práva za čin tohoto státu. Je obecným pravidlem o odpovědnosti, že stát neodpovídá za činy soukromých osob, i pokud jsou spáchány na jeho území.

Vrátíme-li se k mezinárodněprávní trestní odpovědnosti za zločin genocidia, je třeba v první řadě zmínit činnost Mezinárodního vojenského tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY). Již v roce 2001 byl ze zločinů genocidia nejprve obviněn a také odsouzen i generál R. Krstić. Po jeho odvolání proti rozsudku byl však v roce 2004 shledán vinným „pouze“ z návodu ke genocidě.⁸⁰ Ze zločinu genocidia vedle zločinů proti lidskosti a zločinů válečných byl obviněn generál R. Mladić. V této souvislosti je nutno zmínit fyzickou exterminaci 8000 bosenských muslimů srbskými jednotkami v masakru ve Srebrenici v červenci 1995. Masakr spáchala armáda Republiky srbské pod velením R. Mladiće. On sám po obvinění ze spáchání genocidy nakonec pro tento čin přímo odsouzen nebyl. Byl však vedle zločinů proti lidskosti a zločinů válečných odsouzen roku 2017 „pouze“ ze spoluviny (*complicity*) na genocidě.⁸¹ ICTY odsoudil za zločiny genocidia v roce 2016 bývalého prezidenta Republiky srbské R. Karadžiće.⁸² Za zločin nezabránění spáchání zločinu genocidia byl vedle zločinů válečných a zločinů proti lidskosti před ICTY obviněn i bývalý prezident bývalé Jugoslávie Slobodan Milošević, který po čtyřletém procesu krátce před vynesením rozsudku dne 11. března 2006 zemřel.⁸³

ICTR vytvořený 8. listopadu 1994 stíhal zločiny genocidia spáchané ve Rwandě mezi 1. lednem a 31. prosincem 1994. Podle některých údajů bylo zavražděno na 500 000 lidí. V roce 1998 byl za genocidu, vedle zločinů proti lidskosti, odsouzen Jean-Paul-Akayesu,⁸⁴ starosta obce Taba v prefektuře Gitarama a ministerský předseda z doby genocidy Jean Kambanda, který svou vinu přiznal.⁸⁵

K rozsáhlým masakrům ideologicky nekonformních skupin a etnických menšin (Vietnamců, Číňanů, buddhistických mnichů) docházelo za vlády Rudých Khmérů (1975–1979) v Kambodži. Počet zavražděných se odhaduje na neuvěřitelných dva a půl až tři miliony

⁷⁹ ICJ Reports 2007, Judgment of 26 February 2007, para 150.

⁸⁰ *Prosecutor v. R. Krstić – Trial Chamber – judgement-IT-98-33*, 2001, ICTY 8, 2 August; *Prosecutor v. R. Krstić – Appeals Chamber – Judgment-IT-98-33*, 2004, ICTY 7, 19 April 2004.

⁸¹ *R. Mladić case IT-09-92, IT-95-5/18-IT* (Judgment of 22 November 2017), Trial Judgment Summary for R. Mladić. Dostupné z: <<https://www.icty.org/X/cases/mladic/tjug/en/171122-summary-en-pdf>>.

⁸² *Prosecutor v. Radovan Karadžic*, Case N. IT-95-5/18-T, Judgment of 24 March 2016.

⁸³ *Prosecutor v. Slobodan Milosevic*, Case IT-02-54-I, Decision 14 June 2004.

⁸⁴ *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, case N. ICTR-96-4/, Judgment, 2 September 1998.

⁸⁵ *The Prosecutor v. Jean Kambanda*, Case N. ICTR-97-23-/, Judgment and Sentence, 4 September 1998.

obětí. Vůdce Rudých Khmérů Pol Pot nebo také „bratr číslo jedna“ zemřel nepotrestán v roce 1998. Za spáchání genocidy byli odsouzeni např. bývalý ministerský předseda Nuon Chea, poslední vůdce Rudých Khmérů a hlava státu Khieu Samphan, ministr zahraničí Ieng Sary a jeho žena I. Thirith jako ministryně pro sociální otázky. Rozsudky byly vynešeny 16. listopadu 2018 Mimořádnou komorou kambodžského Nejvyššího soudu (ECCC), vytvořené na základě dohody kambodžské vlády s OSN.⁸⁶ I. Sary zemřel v březnu 2013 a jeho žena byla propuštěna ze zdravotních důvodů. Vedoucí činitelé Rudých Khmérů byli shledáni odpovědnými za jednu z nejbrutálnějších forem genocidy.⁸⁷

Rada bezpečnosti OSN ve své rezoluci 1593/2005 z 31. 3. 2005 požádala ICC (MTS) o prošetření situace v Dárfúru v Sudánu poté, co konstatovala, že situace představuje hrozbu mezinárodnímu míru a bezpečnosti. Rezoluce vycházela ze zprávy Mezinárodní komise pro vyšetřování událostí v Dárfúru, která byla zřízena rezolucí RB č. 1564. ICC se zabýval zločiny genocidia, válečnými zločiny a zločiny proti lidskosti. Teprve 14. 7. 2008 ICC obvinil úřadujícího soudánského prezidenta Omara Al-Bashira ve třech bodech z genocidia, v pěti bodech ze zločinů proti lidskosti a pěti vražd.⁸⁸ ICC však vydal zatykač pouze z důvodů zločinů proti lidskosti, zločinů válečných, nikoli pro genocidu.

Z hlediska vnitrostátní úpravy trestání zločinu genocidia se zmíníme alespoň o právní úpravě genocidia v českém trestním zákoníku. Je obsažena v hlavě XIII *Trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy* v dílu 1 *Trestné činy proti lidskosti*, kde je na prvním místě v § 400 definováno genocidium takto:

- (1) *Kdo v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou, třídní nebo jinou podobnou skupinu lidí:*
 - a) *uvede příslušníky takové skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit jejich úplně nebo částečné fyzické zničení,*
 - b) *provede opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí,*
 - c) *násilně převádí děti z jedné takové skupiny do druhé, nebo*
 - d) *způsobí příslušníkům takové skupiny těžkou újmu na zdraví nebo smrt, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až dvacet let nebo výjimečným trestem.*
- (2) *Stejně bude potrestán, kdo k takovému činu v odst. 1 veřejně podněcuje.*
- (3) *Příprava je trestná.*⁸⁹

Porovnáme-li vymezení skutkové podstaty genocidia v našem trestním zákoníku např. se Statutem Mezinárodního trestního soudu, je zřejmé, že trestní zákon navíc zmiňuje „*třídní a jinou podobnou skupinu*“, což je samo o sobě problémem interpretace. Při formulaci bodu 2. zákona vypadlo slovo „*přímo*“ u trestného činu „*podněcování*“, jak je obsaženo v Úmluvě o genocidii. I zde pak může vzniknout interpretační problém, co je vlastně „*podněcování*“ s trestní sazbou až dvaceti let nebo trestem výjimečným.

⁸⁶ Viz UNGA res. 57/228, Khmer Rouge trials z 22. 5. 2003, která schvaluje Dohodu mezi OSN a královskou vládou Kambodže o stíhání spáchaných zločinů podle kambodžských zákonů.

⁸⁷ A Tribunal for Cambodia. In: *ushmm.org* [online]. [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.ushmm.org/genocide-prevention/countries/cambodia/case-study/justice/tribunal>>; Khmer Rouge leaders found guilty of Cambodia genocide. In: *BBC* [online]. 16. 11. 2018 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.bbc.com/news/world-asia-46217896>>.

⁸⁸ Dárfúr, Sudán, International Criminal Court, Trying individuals for genocide, war crimes, crimes against humanity, and aggression. In: *Cour Pénale Internationale* [online]. [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.icc-cpi.int/darfur>>.

⁸⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, včetně zákona č. 130/2022 Sb.

Závěr

Článek se zabývá problémy genocidia v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na Ukrajině a rozhodnutím MSD o předběžných opatřeních vůči RF na základě žádosti Ukrajiny. Invaze ruských vojsk byla zahájena dne 24. února 2022 pod „krycím“ názvem „*zvláštní vojenská operace*“ Ruská federace obvinila Ukrajinu z činů genocidia vůči separatistické „Doněcké lidové republice“ a „Luhanské lidové republice“. Dne 26. února 2022 podala Ukrajina k MSD žádost o vydání předběžných opatření na základě čl. IX Úmluvy o genocidii. Dne 5. března 2022 RF oznámila, že se ústního projednání nezúčastní a 7. března odmítla uznat jurisdikci MSD v dané kauze. I když byl článek inspirován především nařízením MSD o předběžných opatřeních vůči RF, zabývá se i dalšími případy rozhodování o předběžných opatřeních v praxi MSD. Při zkoumání problémů jurisdikce MSD dospěl autor tohoto pojednání k tomu, že je třeba se zabývat i často kontroverzními interpretacemi samotného pojmu genocidy, historií zločinu genocidia, politickým a ideologickým zneužíváním tohoto pojmu s výhradami k Úmluvě o genocidii a posudkem MSD k této otázce. Nebyla pomínuta alespoň rámcově ani mezinárodní trestní odpovědnost a odpovědnost státu za genocidium.

Článek se nezabývá dalšími otázkami, jako je obsah pojmu „*speciální operace*“, neboť samotný název vojenské akce v podání útočníka nemá z hlediska mezinárodního práva relevanci. V dopise z 24. února 2022 stálý představitel RF v OSN požádal Generálního tajemníka OSN, aby jako dokument RB OSN rozeslal „*prohlášení*“ (address) prezidenta V. Putina občanům RF, že „*speciální vojenská operace*“ byla podniknuta „*v souladu s čl. 51 Charty OSN se souhlasem Rady Ruské federace*“, a to „*ve shodě se smlouvami o přátelství a vzájemné pomoci s Doněckou lidovou republikou a Luhanskou lidovou republikou*“.⁹⁰

Vrátíme-li se zpět k samotnému pojmu genocidia, lze se v odborné literatuře setkat s různými „typy“. Vedle základní koncepce fyzické exterminace určité skupiny ve smyslu čl. II Úmluvy se zmiňují pojmy genocida politická, ekonomická a také kulturní. Oponenti „*kulturní genocidy*“ však uvádějí, že tato koncepce podkopává (*undermines*) jasný rozdíl mezi autoritářskými a demokratickými státy.⁹¹ Analýza těchto koncepcí by zcela určitě přesáhla rozsah zvoleného tématu. Patří k nim např. i koncepce „*letecké*“ nebo „*jaderné genocidy*“,⁹² hovoří se i o genocidě původního obyvatelstva nebo „*koloniální genocidě*“.⁹³

Trestání zločinu genocidia je podle Úmluvy svěřeno primárně vnitrostátním soudům. Za určitých okolností, kdy státy nejsou stranami Úmluvy, může mít přijetí vnitrostátních zákonů o potírání genocidia i retroaktivní charakter, pokud jde o činy spáchané před přijetím těchto zákonů. Je ovšem možné předpokládat, že zločiny genocidia podle Úmluvy jsou potvrzením normy již existujícího pravidla mezinárodního obyčejového práva. Ostatně MSD v rozsudku ve věci *Reservations to the Genocide Convention case* uvedl, že principy obsažené v Úmluvě tvoří principy, které jsou uznány civilizovanými národy jako závazné pro státy, dokonce i bez smluvního závazku.⁹⁴ Za určitých okolností (poměr práva

⁹⁰ ICJ Summary, 16 March 2022, Allegations of Genocide on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Ukraine v. Russian Federation*).

⁹¹ BILSKY, L. – KLAGSBURN, R. The Return of Cultural Genocide? 29 *EJIL*. 2018, Iss. 2, s. 373–396.

⁹² QUAIGLEY, J. *The Genocide Convention, An International Law Analyses*. London – New York: Taylor and Francis Group, 2016.

⁹³ JONES, A. *Genocide: A Comprehensive Introduction*. London: Routledge, 2006.

⁹⁴ Reports 1951, s. 23.

mezinárodního a vnitrostátního) může Úmluva ukládat povinnosti i přímo jednotlivcům. Poměrně velký počet výhrad jednotlivých států vedl VS OSN v roce 1959 k žádosti MSD o vydání posudku k posouzení přípustnosti těchto výhrad. Existují názory, podle nichž obligatorní jurisdikce MSD je podstatná pro splnění účelu smlouvy a výhrada vylučující takovou jurisdikci může být považována za neslučitelnou s předmětem smlouvy. Poukazuje se i na to, že některé státy své původní výhrady stáhly.⁹⁵

Za možná první „moderní případ genocidia“ je označován teprve masakr Arménů ze strany osmanské říše na počátku první světové války.⁹⁶ Preambule samotné úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia připomíná, že právě „genocidium způsobilo lidstvu ve všech obdobích dějin velké ztráty“.⁹⁷

O politických implikacích použití pojmu genocidium, o kterých se článek také zmiňuje, svědčí z poslední doby např. prohlášení palestinského vůdce Mahmúda Abbáse v Němecu ze dne 13. 8. 2022. Abbás prohlásil, že Izrael od roku 1947 spáchal 50 krvavých útoků na 50 palestinských obcí. Podezření z „masakrů“ označil za „padesát holocaustů“.⁹⁸ Po tomto výroku mluvčí německé vlády ukončil tiskovou konferenci a premiér O. Scholz ani nedostal prostor k reakci. Prohlášení M. Abbáse vyvolalo ostrou reakci Izraele.

Česká republika se 13. července 2022 připojila ke Společnému prohlášení 43 států na podporu Ukrajiny v řízení před MSD ve věci výkladu a aplikace Úmluvy OSN o zabránění a trestání zločinu genocidia. Prohlášení zdůraznilo, že RF nemá žádné právní ospravedlnění podniknout na Ukrajině vojenskou akci na základě neopodstatněného obvinění (*unsubstantiated allegations*) z genocidy. Zároveň prohlášení vyzvalo RF k okamžitému ukončení vojenských operací na Ukrajině, jak nařídil MSD svým rozhodnutím (*Order*) o předběžných opatřeních.⁹⁹ Toto prohlášení má především morální dopad.

Situace na Ukrajině je mimořádně závažná s tragickými důsledky nejen pro Ukrajince. Prezident V. Putin vyhlásil 5. září 2022 novou zahraniční politickou doktrínu Ruské federace, založenou na koncepci „ruského světa“ (*a Russian World*), která má podle některých analýz ospravedlnit intervence na obranu ruský mluvícího obyvatelstva, žijícího mimo území RF.¹⁰⁰

Zcela na závěr lze konstatovat, že rozdílné přístupy k vymezení pojmu genocidy zejména v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na Ukrajině potvrzují omezené možnosti

⁹⁵ Sir JENNINGS, R. – Sir WATTS, A. *Oppenheim's International Law. Vol. I, Parts 2 to 4*. Avon: Longman, 1992, s. 994.

⁹⁶ Srov. „Despite many historical incidents of genocide and the modern case of the massacre of Armenians by the Turks at the outbreak of World War I, there had been no attempt until after World War II, to construct a legal framework through which the international community could deal with cases of mass extermination of peoples.” In: *The New Encyclopedia Britannica*, Vol. 5. London – Chicago: Micropaedia, 2002, s. 183.

⁹⁷ Viz pozn. č. 6.

⁹⁸ STAFF, T. In Berlin, Abbas says Israel committed 'holocaust'; Scholz grimaces but is silent. In: *The Times of Israel* [online]. 16. 8. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.timesofisrael.com/in-berlin-abbas-says>>.

⁹⁹ Joint statement on supporting Ukraine of its proceeding at the International Court of Justice. In: *European Commission* [online]. 13 July 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <ec.europa.eu/commission/presumer/detail/en/statement_22_4509>. K prohlášení se připojily: Albánie, Andora, Austrálie, Rakousko, Belgie, Bulharsko, Kanada, Chorvatsko, Kypr, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Německo, Řecko, Island, Irsko, Itálie, Japonsko, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Malta, Marshallovy ostrovy, Moldavsko, Maroko, Černá Hora, Nizozemsko, Nový Zéland, Severní Makedonie, Norsko, Palau, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, San Maríno, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie, USA a Evropská Unie.

¹⁰⁰ Putin approves new foreign policy doctrine based on 'Russian World'. In: *Reuters* [online]. 5. 9. 2022 [cit. 2022-09-20]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/world/putin-approves-new-foreign-policy-doctrine-based-russian-world-2022-09-05/>>.

a limity mezinárodního práva při vlastní identifikaci a potírání zločinu genocidia. Při aplikaci Úmluvy o genocidiu na konkrétní situaci se často projevuje nejistota a mnohdy obvinění z genocidy (viz např. obvinění Ukrajiny ze strany RF) slouží politickým cílům. Je legitimní otázkou, zda Úmluva o genocidiu je ve svých ustanoveních uspokojivá nebo zda má i vážnější nedostatky. Zřejmě svou roli sehrála i skutečnost, že se Úmluva z 8. 12. 1948 v mezinárodní ani vnitrostátní jurisdikci až do devadesátých let minulého století příliš neuplatňovala. Pro R. Lemkina byl prototypem genocidia „holocaust“. Svou původní definici „genocidia“ nastínil koncem roku 1944 ve své knize *Axis Rule in Occupied Europe*. Jeho pojetí genocidia bylo širší, než jako ho zakotvila Úmluva. Genocidium nazýval „*the crime of crimes*“. I když se Lemkin osobně podílel na vypracování komentáře k Úmluvě, své širší pojetí genocidy neprosadil. Osobně zdůrazňoval element „*destrukce*“ a „*crippling*“ (zmrzačení) národů. Zmiňoval zde „politiku asimilace“, zákaz používání rodného jazyka, nucené změny občanství. Širší pojetí definice genocidia zahrnovala „*crime of persecution*“ (zločin perzekuce pronásledování).¹⁰¹

Nebylo cílem této práce analyzovat podrobně názory R. Lemkina, neboť rozhodující pro posouzení otázek genocidia je platná Úmluva. Nicméně je aktuální posoudit některé nedostatky Úmluvy, k nimž patří např. pominutí exterminace skupin z politických důvodů, nebo absence kulturní genocidy určitých skupin. Koncepce Lemkina týkající se např. genocidia v době války si zaslouží zvýšenou pozornost, stejně jako upřesnění „*specifického úmyslu*“. Je celkem nepochybné, že mezinárodní společnosti i mezinárodní veřejné mínění upřednostňují hovořit o vyšetřování a stíhání zločinu genocidia před zločiny proti lidskosti a zločiny válečnými. Svědčí o tom např. i *Genocide Network* vytvořená Radou EU v roce 2002.¹⁰²

A. D. Moes v knize *Problems of Genocide* uvádí, že genocida nespočívá pouze v lidském utrpení daného fenoménu, nýbrž i v tom, jak „*zločin zločinů*“ stojící na vrcholu hierarchie mezinárodního trestního práva vede k našemu „*zaslepení*“ vůči jiným typům člověkem způsobené smrti civilistů, jako jsou bombardování měst a kolaterální škody způsobené raketami nebo útoky dronů. V jeho pojetí hovory o genocidě mohou působit ideologicky zlehčováním (*to detract*) násilí vůči obyvatelstvu.¹⁰³ V této knize také uvádí, že američtí a izraelští právníci úspěšně odporovali pokusům o „*conceptual stretching*“, zahrnujícím do definice genocidia „*politická kritéria*“. Zůstává tedy otázkou, zda se do definice prosadí v budoucnu např. exterminace politických skupin.

¹⁰¹ LEMKIN, R. *Axis Rule in Occupied Europe*. Washington: Washington Carnegie Endowment for International Peace, 1944; přetištěno Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2005.

Chapter IX Genocide – A new Term and New Conception for destruction of Nations, s. 79–82, Techniques of Genocide in Various Fields: Political, Social, Cultural, Economic, Biological, Physical s. 82–87; Racial Discrimination in Feeding, Endangering of Health, Mass Killings s. 87–89; Religious and Moral 89; Recommendation for the future “Prohibition of genocide in War and Peace, s. 90–94.

Kapitola XIV je věnována Československu, počínaje mnichovskou dohodou a Protektorátem včetně otázek státního občanství a konče vznikem slovenského státu a osudy Zakarpatské Ukrajiny, 674 stran.

¹⁰² Eurojust, European Agency for Criminal Justice Cooperation, The European Network for Investigation and war crimes. Dostupné z: <<https://www.eurojust.europa.eu>>.

¹⁰³ MOSES, A. D. *The Problems of Genocide, Permanent Security and the Language of Transgression*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, s. 201–240. Autor je australský právník, vlastním jménem Frank Porter Graham, působí na *University of North Carolina*, je editorem časopisu *Journal of Genocide Research*.

The Concept of Genocide and Armed Conflict in Ukraine

Josef Mrázek (<https://orcid.org/0000-0002-5574-0810>)

Abstract: The main purpose of this study is to analyse mutual allegation of genocide in the armed conflict in Ukraine under the 1948 Convention on Genocide and indication of provisional measures in this case (Ukraine v. Russian Federation). Other ICJ cases related to Article IX of the Convention and indication of preliminary measures are also mentioned, including by the ICJ refused allegation of genocide, claimed by the FRY in connection with the NATO bombings since 24 March 1999 or allegation from Bosna and Hercegovina against former Yugoslavia (Serbia and Montenegro) in 1993, the jurisdiction of the ICTR in the crime of genocide and other cases. This study discusses in brief history and definition of genocide, the problems of its interpretation and reservations to the convention or criticizes shortcomings in the genocide definition and prosecution. Genocide as an antinomous crime of crimes against humanity requires for its existence two constitutive elements, resting in the objective and subjective factors (*actus reus* and *mens rea*). Genocide is also an international crime under international customary law and represents a peremptory norm (*jus cogens*) of international law. This crime has been incorporated e.g. in the Rome Statute of the ICC. Besides individual criminal responsibility the rules of State responsibility apply for crimes of genocide and other internationally wrongful acts.

Keywords: genocide, International Court of Justice, Ukraine, holocaust, ICTY, reservations, armed conflicts